

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Інститут електроенергетики
Електротехнічний факультет

Кафедра перекладу

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

кваліфікаційної роботи ступеню бакалавра

студентки Бразюліс Лілії Вікторівни
(ПІБ)
академічної групи ФЛ-15-2
(шифр)
напряму 6.020303 «Філологія»
спеціалізації _____
за освітньо-професійною програмою _____
на тему «Особливості перекладу музичної лексики з англійської
на українську мову»

(назва за наказом ректора)

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	ст. викл. Черкащенко О. М.			
розділів:				
Рецензент	доц. Нестерова О. Ю.			
Нормоконтролер	доц. Орел М. В.			

Дніпро
2019

ЗАТВЕРДЖЕНО:

завідувач кафедри
перекладу

_____ Введенська Т. Ю.

«_____» _____ 2019 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
ступеню бакалавра

студентці Бразюліс Л. В. академічної групи ФЛ-15-2
(прізвище та ініціали) (шифр)

напряму 6.020303 «Філологія»

спеціалізації _____

за освітньо-професійною програмою _____

на тему «Особливості перекладу музичної лексики з англійської на українську мову»

затверджену наказом ректора НТУ «Дніпровська політехніка» від 17.04.2019 № 626-л

Розділ	Зміст	Термін виконання
Розділ 1	Загальне поняття «термін» як основний елемент спеціальної лексики. Особливості та класифікація термінів. Специфіка термінів музичного мистецтва	25.12.18
Розділ 2	Особливості перекладу англомовної музичної термінології	01.05.19

Завдання видано _____

(підпис керівника)

Черкащенко О. М.

(прізвище, ініціали)

Дата видачі 15 жовтня 2018

Дата подання до екзаменаційної комісії 10 червня 2019

Прийнято до виконання _____

(підпис студента)

Бразюліс Л. В.

(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Загальне поняття «термін» як основний елемент спеціальної лексики. Особливості та класифікація термінів. Специфіка термінів музичного мистецтва.....	7
1.1 Поняття «термін».....	7
1.2 Основні характеристики терміна.....	9
1.3 Класифікація термінів.....	11
1.4 Поняття музичного терміна та його специфіка.....	18
Висновки до 1 розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. Особливості перекладу англомовної музичної термінології.....	33
2.1. Способи та прийоми перекладу термінів.....	33
2.2. Особливості перекладу термінів теоретичної музичної літератури.....	35
2.3. Особливості перекладу термінів оперного музичного мистецтва.....	44
2.4. Особливості перекладу термінів мистецтва балету.....	54
Висновки до 2 розділу.....	59
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62

ВСТУП

Музична термінологія належить до вузькоспеціалізованої професійної лексики та на сьогоднішній день є маловивченою темою у сфері термінознавства. Музична термінологія в першу чергу стосується людей, безпосередньо пов'язаних з музикою. Але більш самостійні термінологічні одиниці даної системи, що зустрічаються у науковій літературі, становлять інтерес, а подекуди й виклик для лінгвістів. Синтез спеціальних знань в сфері лінгвістики та музикознавства обґрунтовує міждисциплінарність даного дослідження.

В останні роки музична термінологія та її специфіка цікавлять усе більшу кількість науковців, а деякі терміни (наприклад, *нота*, *гармонія*) стали загальновідомими. Це спостереження дає нам змогу припустити, що знання про музичні терміни може знадобитися не лише музикознавцям, композиторам та співакам, але й лінгвістам, зокрема термінознавцям та лексикографам. Окрім того, зростаюча тенденція музичних термінів до проникнення у загальноживану лексику змушує дослідників замислитися над тим, як найкраще інтерпретувати той чи інший термін для широкого загалу.

Тема роботи полягає у ґрунтовному дослідженні специфічних особливостей перекладу спеціалізованої термінології галузі музичного мистецтва.

Актуальність даної проблеми зумовлена відсутністю наукових праць із комплексним та вичерпуючим дослідженням музичної терміносистеми в контексті перекладу англомовних текстів музичної тематики українською мовою. Поглиблене вивчення особливостей перекладу музичних термінів відкриває нові перспективи для відстеження новітніх тенденцій як у термінознавчій, так і перекладознавчій сфері.

Мета дослідження полягає у виявленні можливих лексичних, стилістичних та граматичних труднощів при перекладі теоретичної музичної

літератури задля подальшого полегшення перекладацької діяльності, а також у поповненні знань про етимологію термінів даної галузі.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних **завдань**:

- здійснити аналіз визначень поняття «термін», запропонованих різними науковцями;
- дослідити класифікацію термінів за різними ознаками;
- розглянути специфічні риси музичних термінів;
- проаналізувати наявну класифікацію музичної термінології в англійській та українській мовах;
- виявити і дослідити особливості перекладу термінів англійських музичних текстів.

Предметом дослідження є терміни у галузі музичного мистецтва.

Об'єктом дослідження виступають лексико-граматичні особливості перекладу музичної термінології.

Методологічною основою роботи стали теоретичні положення із досліджень таких науковців-лінгвістів як О. О. Реформатський, В. М. Лейчик, Г. Й. Винокур, В. І. Карабан, Л. П. Білозерська, Б.Н. Головін і ін. та вчених-музикознавців І. М. Досяк, Д. П. Дробиніної, С. І. Лубенська та ін.

Наукова новизна полягає в тому, що у роботі представлено аналіз труднощів перекладу термінів лексики музичного мистецтва, включаючи музичну теоретичну літературу, термінологію опери та балету.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона надає комплексні уявлення про термін як лінгвістичний феномен музичної галузі, а також теоретичного і прикладного мовознавства.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можна використати у термінознавстві, лексикографії, прикладній лінгвістиці, семантиці, перекладознавстві, подальших наукових дослідженнях з етимології, працях студентів і аспірантів, а також при складанні відповідних фахових підручників, посібників та довідників.

Матеріалами дослідження стала термінологія музичного мистецтва, а саме: музична теоретична термінологія, терміни в оперному мистецтві та балету.

Відповідно до характеру поставлених завдань у роботі використано такі **методи дослідження**: структурний (при роботі з теоретичним матеріалом та у роботі над висновками), порівняльно-історичний, компаративний аналіз (при роботі над практичною частиною аналізу перекладу термінів музичної літератури).

Апробація результатів дипломної роботи. Основні положення дослідження представлено на XIV Міжнародному форумі студентів і молодих учених «Розширюючи обрії» (2019 рік) (Дніпро, НТУ «Дніпровська політехніка»).

Обсяг і структура. Кваліфікаційна робота, яка має 69 сторінок, із них 60 сторінок основного тексту, складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, що налічує 82 позиції.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ «ТЕРМІН» ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ. ОСОБЛИВОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРМІНІВ. СПЕЦИФІКА ТЕРМІНІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

1.1 Поняття «термін»

Як відомо, термін є основним елементом спеціальної лексики. Також до складу спеціальної лексики входить цілий ряд інших елементів, серед яких вчені виокремлюють наступні види спеціальних лексем: терміни, номени, терміноїди, передтерміни, квазітерміни, прототерміни, професіоналізми та професіональні жаргонізми.

Для початку розглянемо поняття «термін».

Багато науковців-лінгвістів займалися проблемами термінології. Тому завдяки їх праці існує велика кількість варіантів визначень поняття «термін». Розглянемо деякі з визначень науковців та декілька визначень, які дають словники.

На думку А. С. Д'якова, поняття «термін» важко піддається дефінуванню [15, 10].

О. О. Реформатський відносив до термінів слова спеціальні, обмежені своїм особливим значенням, які тяжіють до однозначності та точного вираження понять та назв речей [26, 110].

Ахманова О. С. дає подібне до думки О. О. Реформатського визначення поняття «термін», визначаючи його як «слово або словосполучення спеціальної (наукової, технічної та ін.) мови, створене (прийняте, запозичене і т.д.) для точного вираження спеціальних понять та визначень спеціальних предметів» [1, 474].

Б. М. Головін визначає термін як «слово чи словосполучення, що має професійне поняття й застосовується в процесі (і для) пізнання та освоєння певного кола об'єктів і відношень між ними – під кутом певної професії» [8, 5].

А. В. Суперанська пише, що «термін – це основний понятійний елемент мови для спеціальних цілей» [30, 14].

І. С. Квитко, проаналізувавши різні визначення, запропонував таку дефініцію: термін – це слово чи словесний комплекс, що співвідноситься з поняттям певної організованої галузі пізнання (науки, техніки), що вступають у системні відносини з іншими словами та словесними комплексами й утворюють разом з ними в кожному окремому випадку та в певний час замкнену систему, яка характеризується високою інформативністю, точністю та експресивною нейтральністю [16, 21].

У великому тлумачному словнику сучасної української мови маємо таке визначення: термін – «слово чи словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо» [6, 1241].

В короткому тлумачному словнику зазначається, що термін (від лат. *Terminus* – «межа, кінець, кордон») – це спеціальне слово (або словосполучення), прийняте в певній професійній сфері, що вживається в особливих умовах. Термін являє собою словесне означення поняття, яке входить в систему понять певної області професійних знань, позначає поняття певної галузі знання чи діяльності людини [18, 247].

Терміни – це цілком офіційні, прийняті в певній галузі науки чи техніки позначення, наприклад: муз. *дієз, діатоніка, валторна, глісандо, нюансування, колоратура, рапсодія, мейстерзингер, нотоносець, музикознавство, камерна музика, локрійський лад, мелодичний мажор, паралельні тональності, струнні інструменти* і т.ін. Специфіка термінів зумовлена сферою функціонування термінологічних одиниць, а саме тим, що терміни є номінативними одиницями мови науки й техніки, а не одиницями природної мови загалом. Саме в науковій сфері мови терміни виконують свої основні функції: номінативну – назви класу спеціальних об'єктів чи їх ознак; сигніфікативну – позначення загального поняття, яке належить до системи спеціальних понять цієї галузі знання;

комунікативну – передавання в часі і просторі спеціального знання та ін. [10, 38-39].

Тож ми можемо сказати, що термін – це спеціальне слово або словосполучення, яке використовується у певній галузі людської діяльності.

1.2 Основні характеристики терміна

Багато дискусій ведеться щодо точного визначення яким має бути термін, і які слова та словосполучення мають право називатися термінами.

Ф. А. Циткіна, спираючись на думку Д. С. Лотте, вважає «закономірною вимогу системності терміна, оскільки властивість системності відіграє вирішальне значення при класифікації понять, для вибору та побудови термінів і їх систем, тобто для впорядкування термінологій» [36, 6].

Деякі вчені вважають, що термін не має бути полісемічним, омонімічним, синонімічним.

Але зважаючи на те, що ми маємо на практиці, С. Влахов зазначає: лише в ідеалі (ідеальний) термін однозначний і позбавлений синонімів та конотацій [7, 273].

Найбільш докладно особливості термінів описала Л. П. Білозірська. Вона виділила десять характеристик, які притаманні термінам. А саме:

1. Системність (термін входить до певної терміносистеми, в якій він має термінологічне значення. За межами своєї терміносистеми термін може мати інше значення, напр.: *модуляція (змістовне розвиток) у перекладознавстві* – заміна слова або словосполучення вихідного мови одиницею мови перекладу, значення якої логічно виводиться із значення вихідної одиниці; *модуляція у музиці* – зміна основної тональності іншою. *Транспозиція у лінгвістиці* – перехід слова з однієї частини мови в іншу; *транспозиція у музиці* – перенесення музичного твору з однієї тональності в іншу тональність того ж нахилу без усякої зміни);

2. Наявність дефініції (кожний науковий термін має дефініцію, яка чітко окреслює його значення);

3. Точність (термін має якнайповніше передавати суть поняття, яке він позначає);

4. Стислість (зручніше користуватися короткими термінами, але короткий термін, щоб він був ще й точним, утворити вдається не завжди);

5. Однозначність (але сьогодні вже поступово відмовляються від думки, що термін є або має бути однозначним);

6. Незалежність від контексту;

7. Відсутність синонімів (термінології не повинна бути притаманна синонімічність, яка заважає взаєморозумінню);

8. Відповідність правилам і нормам певної мови;

9. Експресивна нейтральність (більшість термінів позбавлені емоційно-експресивного забарвлення, але деякі терміни емоційно забарвлені для підкреслення уявлення, напр.: *чорна діра, чорний гумор* та ін.);

10. Милозвучність (термін має бути милозвучним, тому створення термінів, що походять з діалектизмів, жаргонізмів або варваризмів не слід заохочувати) [2, 19-21].

Основними ознаками, які можна використати у процесі виділення термінів у складі спеціальної лексики, є такі:

1) специфічність використання (кожний термін належить до спеціальної галузі знань);

2) функція називання поняття;

3) дефінійованість (наявність наукової дефініції);

4) точність значення (яка встановлюється дефініцією);

5) контекстуальна стійкість (значення терміна є зрозумілим без контексту і мало залежить від контексту);

6) стилістична нейтральність;

7) езотеричність (точне значення терміна відоме тільки спеціалістам);

- 8) конвенційність (цілеспрямований характер появи);
- 9) номінативний характер (термін – це зазвичай іменник або словосполучення на основі іменника);
- 10) відтворюваність у мовленні (яка є важливою для словосполучень) [11, 85-86].

На основі вищесказаного можна зробити висновок, що лише ідеальний термін відповідає всім вимогам, що висувуються вченими щодо характеристик терміну.

1.3 Класифікація термінів

Залежно від ступеня спеціалізації значення терміни переділяються на три групи:

1. Загальнонаукові терміни, які вживаються майже в усіх галузевих термінологіях, наприклад: система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез тощо. Треба зауважити, що такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення, наприклад: *мовна система, закони милозвучності, теорія походження мови*. До цієї категорії відносять і загально-технічну термінологію (*машина, пристрій, агрегат*).

2. Міжгалузеві терміни – це терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях (економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками, наприклад: *амортизація, екологічні витрати, санація, технополіс, приватна власність*).

3. Вузькоспеціальні терміни – це слова чи словосполучки, які позначають поняття, що відображають специфіку конкретної галузі, наприклад: *авантитул, аграф, боковик, вакат, привка, ретуш* [45].

Залежно від структури:

- 1. Однокомпонентні терміни, напр.: *валюта, бюджет, нота, мінор*;
- 2. Двокомпонентні терміни – найчастіше це словосполучення іменник + іменник, напр.: *еритема шкіри, частини мови, швидкість запису*; або

прикметник + іменник, напр.: *нормативний акт, матеріальна відповідальність, земельна рента, приватна власність*;

3. Трикомпонентні конструкції, до складу яких можуть входити прийменники: прикметник + прикметник + іменник, напр.: *пересувна телевізійна установка, щільні приголосні звуки, гарантований щорічний дохід*; прикметник + іменник + іменник, напр.: *структурний тип речення, типовий носій запису*; іменник + прикметник + іменник, напр.: *речення ускладненого типу, відтворення грошового капіталу, вартість робочого місяця, плинність робочої сили, податок на цінні папери*; іменник + іменник + іменник, напр.: *категорія числа іменника, розширювач діапазону гучності, малий мажорний септакорд*.

4. Багатокомпонентні аналітичні терміни, що мають чотири і більше компонентів, напр.: фонд оплати праці підприємства, міжнародний комерційний арбітражний суд; великий із збільшеним тризвуком септакорд.

За класифікацією термінів запропоновано у працях А. Д. Хаютіна [35], В. М. Лейчика [22], С. В. Гриньова [11] та ін., в останні десятиріччя в термінознавстві утвердились такі позначення основних підкласів термінів: прототерміни, передтерміни, терміноїди, псевдотерміни.

В ході нашого дослідження ми вже з'ясували, що до складу спеціальної лексики входять: терміни, номени, терміноїди, передтерміни, квазітерміни, прототерміни, професіоналізми та професіональні жаргонізми. Тож розглянемо і інші елементи спеціальної лексики.

Після термінів, наступним важливим пластом спеціальних лексичних одиниць є номенклатурні позначення.

Номенклатура (англ. *nomenclature*) – сукупність спеціальних термінів-назв, які вживають в даній науковій області; назви типових об'єктів даної науки (на відміну від термінології, що включає позначення абстрактних понять та категорій) [1, 270].

Номенклатурні позначення – це символічні, умовні назви словесно-буквеної чи цифрової структури, які спеціально створюються на базі термінів денотативного типу, наприклад: муз. *медіатор MD 2*, *медіатор MD 3*, *камертон TF-288/a*, *камертон PP-100*, *блокфлейта DSR-351*, *гітара HW 220*, *гітара HW 300 NS*, *звукознімач single SP-001*, *звукознімач humbucker LP-001*, *модель струни Silver 203*, *модель струни 6С301* та ін. [54].

О. І. Мойсеев вважає, що розмежування понять термін – номенклатурне слово насправді зумовлене розмежуванням «поняттєвої» і «предметної» термінології, тобто позначеннями, у яких чіткіше відображається власне поняттєва орієнтація (тобто терміни), або предметна орієнтація (тобто номенклатурні одиниці) [24, 133]. Цю думку поділяють і розвивають Б. М. Головін і Р. Ю. Кобрин. Вони розмежовують уже три типи номінативних одиниць: номенклатурні слова, виробничо-технічні терміни й наукові терміни, хоча й визнають деяку умовність їх розмежування. Номенклатурні слова, на їхню думку, виражають одиничні поняття, які містять відомості лише про один предмет дійсності й реалізують предметні зв'язки. Виробничо-технічні терміни виражають, на відміну від номенклатурних одиниць, загальні поняття, які відображають цілий клас однорідних предметів і актуалізують, подібно до номенклатурних слів, предметну віднесеність. Наукові терміни виражають загальні поняття й реалізують поняттєві зв'язки. Тож на думку Б. М. Головіна та Р. Ю. Кобрин, номенклатурні одиниці можна розглядати у складі термінології як особливі типи термінів, які співвідносяться з одиничними поняттями й актуалізують предметні зв'язки [8, 17].

Номенклатуру становлять іменники та словосполучення, які передають як систему назв об'єктів певної науки, так і сукупність назв одиничних об'єктів (наприклад, у географічній номенклатурі – *Чорне море*, *річка Десна*), видові назви (у ботанічній лексиці назви дерев: *дуб*, *смерека*, *ялина*). Існує номенклатура медична, мовознавча, хімічна, технічна, економічна (порівняйте: термін *валюта* і номенклатурні назви *долар*, *євро*, *песо* і т.п.) [2, 23].

Згідно з концепцією, яку розробив В. М. Лейчик, номенклатура є проміжною ланкою між термінами і власними назвами. За його твердженням, терміни у плані змісту полярно протилежні власним назвам. На одному полюсі великого класу номінативних одиниць мови – класи предметів, загальні поняття про них і відповідно терміни; на іншому – унікальні предмети, одиничні поняття про них і відповідно власні назви. У плані вираження терміни й власні назви також мають значні розбіжності. Терміни здебільшого – це позначення класу предметів на основі виявлених загальних, причому суттєвих, їх ознак. Власні назви – це позначення унікальних предметів на основі виявлених несуттєвих, другорядних зовнішніх ознак. Третя відмінність термінів і власних назв полягає в тому, що терміни об'єднують в складну й розгалужену систему з ієрархічними відношеннями, а власні назви об'єднують в ряди, можуть вирости в систему, але дуже просту. Отже, терміни й терміносистеми, з одного боку, власні назви та їх набори, – з іншого, характеризуються специфічними особливостями плану змісту і плану вираження, перебувають на різних полюсах величезного класу номінативних мовних одиниць. Планом змісту номенклатурних одиниць, як і термінів, є загальні поняття, а планом вираження, як і власних назв, служать несуттєві часткові ознаки. У цьому сенсі можна твердити, що номенклатура є проміжною зв'язковою ланкою в низці номінативних одиниць – між термінами і власними назвами [21, 13-24].

Основними ознаками номенклатурних знаків, або номенів, які допомагають виділити їх у складі спеціальної лексики, є такі:

1) номени співвіднесені з поняттями через терміни і функціують у спеціальній комунікації внаслідок існування відповідних термінів, причому співвіднесені не з будь-яким поняттям, а з таким, яке є показником класу [21, 20];

2) вони є власними назвами або посідають проміжну позицію між термінами і власними назвами [17, 8];

3) номени входять до такої системи, яка належить до найпростіших і є переліком однорідних понять, які лежать на одному рівні абстракції і відображають класи однорідних предметів [21, 21];

4) вони є нижчою ланкою спеціальної лексики в тому сенсі, що розуміння їх неможливе без співвіднесеності з іншими термінологічними одиницями;

5) номени мають підсилену денотативність і конвенційність внаслідок того, що вони є результатом штучної номінації, призначеної для найменування спеціальної діяльності людини [17, 9];

6) номенклатурні найменування характеризуються смисловою похідністю і вторинністю;

7) номенклатурні позначення перебувають на периферії відповідної терміносистеми, на відміну від термінів, які належать до її центру;

8) номени не фіксуються словниками та існують лише у сфері функціонування;

9) номенклатурному найменуванню, яке характеризує предмет, відповідає опис, який містить ознаки цього предмета, тимчасом як терміну відповідає дефініція, яка відображає істотні ознаки поняття [54].

Наступним за частотою вживання, пласт спеціальної лексики – професіоналізми.

Професіоналізми (лат. *Professio* – «заняття, фах») – слова та словосполучення, що властиві мовленню певної групи людей. З-поміж професіоналізмів можна виділити науково-технічні, професійно-виробничі, просторічно-жаргонні. Значна частина професіоналізмів – неофіційні розмовні заміники термінів. Професіоналізми не утворюють чіткої системи, тоді як терміни є систематизованими назвами понять. У професіоналізмі довше зберігається образність, бо підтримується контекстом. Професіоналізми виникають у тих галузях, де заскладна або навпаки – не зовсім сформована термінологія, там, де особливої термінології не може бути. Здебільшого професіоналізмами є слова загальнонародної мови, вжиті у специфічному

значенні: *вікно* – у мовленні вчителів, *човник* – як деталь швейної машини. Професіоналізми творяться також усіченням основ – *кібер* (кібернетик); скороченням слів і словосполучень *білоколоска* (біловолоса пшениця) [19, 45].

Професіоналізми – це напівофіційні слова чи словосполуки, які частіше поширені в розмовному мовленні серед людей певної професії, спеціальності, але, по суті, не є строгими науковими позначеннями понять. Наприклад, муз. *акустика* (у значенні: 1) звуковідтворювальна апаратура; 2) музика, яка виконується без використання електронних інструментів); муз. *апарат* (у значенні: 1) комплекс звуковідтворювальної апаратури; 2) магнітофон або плеєр); муз. *пилесмок* (у значенні: гармонь, баян, акордеон) та ін. [54].

Професіоналізми деталізують мовний словник, розширюють його там, де є на це потреба. Найчастіше професіоналізми застосовуються в усному мовленні людей певної професії. У писемній формі професіоналізми використовуються у виданнях, призначених для фахівців. Найбільше інформації несуть професіоналізми, коли ними оперують фахівці.

У нехудожніх стилях професіоналізми виконують номінативну функцію або дають об'єктовну певну характеристику [19, 45].

Різновидом професіоналізмів є професіональні жаргонізми. Наприклад: *вертушка* – сленгова назва електрофону в колі музикантів та ді-джеїв.

Прототерміни – спеціальні лексеми, які виникли й використовувалися перед виникненням наук, і тому називають не поняття (які виникають з появою наук), а спеціальні уявлення. Прототерміни збереглися у ремісничій і побутовій лексиці, яка дійшла до нас, оскільки з того часу багато спеціальних уявлень увійшло до загального вжитку. Із появою наукових дисциплін, у яких спеціальні предметні уявлення ремесел і деяких інших видів діяльності теоретично осмислюються й перетворюються на системи наукових понять, частина прототермінів, яка стійко закріпилась у спеціальному мовленні, залучається до наукової термінології, а решта існує або у вигляді лексичних одиниць предметних галузей, у яких нема науково-теоретичної основи, або

функціє у вигляді так званих народних термінологій, яких використовують паралельно з науковими термінами, але без зв'язку з поняттєвою системою. Таким чином, багато базових термінів старих термінологій колись були прототермінами і зберегли низку своїх рис – використання для мотивації випадкових, поверхових ознак або відсутність (втрата) мотивування [10, 87]. Прототерміни можуть функціонувати у вигляді так званих «народних термінологій», використовуваних паралельно з науковими термінами, наприклад назви частин народних музичних інструментів у етнографів та етномузикознавців: *голосник* (круглі або фігурні отвори на деці струнних музичних інструментів), в англійській мові використовуються колишні прототерміни *chanter* – «співочий, верхній голос», *drone* – «бурдон» (монотонний звук).

Передтерміни – спеціальні лексеми, яких використовують для найменування новосформованих понять, але поки що не відповідають основним вимогам, що висувуються до термінів. Як передтерміни зазвичай виступають: а) сполучення, які містять дієприкметникові звороти; б) описові звороти – багатослівні номінативні словосполучення, які використовуються для називання понять і дозволяють точно описати їх сутність, але не відповідають вимозі стислості; в) сурядні словосполучення. Передтерміни застосовують як терміни для найменування нових понять, для яких не вдається відразу підібрати відповідні терміни. Від термінів передтерміни відрізняються тимчасовим характером, нестійкістю форми, невиконанням вимог стислості і загальноприйнятості, часто й відсутністю нейтральності. Здебільшого з часом передтерміни витісняються термінами. Деколи заміна передтерміна лексичною одиницею, яка більше відповідає термінологічним вимогам, затягується, і передтермін закріплюється у спеціальній лексиці, набуваючи стійкого характеру перетворюючись на квазітермін [10, 86].

Терміноїди – спеціальні слова, що називають так звані натуральні поняття, тобто ті, які ще недостатньо сформовані, їх неоднозначно розуміють, і

вони не мають чітких меж і дефініцій. Терміноїди не мають таких термінологічних властивостей, як точність значення, контекстуальна незалежність і усталений характер, хоча й іменують поняття. Псевдотерміни – спеціальні лексеми, які називають гіпотетичні, хибні поняття, що не відповідають дійсності [54].

Тож ми можемо сказати, що основним елементом спеціальної лексики є термін. Терміни, в свою чергу, залежно від ступеня спеціалізації значення терміни поділяються на три групи:

1. Загальнонаукові терміни, які вживаються майже в усіх галузевих термінологіях;

2. Міжгалузеві терміни ;

3. Вузькоспеціальні терміни.

Залежно від структури терміни поділяють на:

1. Однокомпонентні терміни;

2. Двокомпонентні терміни;

3. Трикомпонентні конструкції;

4. Багатокомпонентні аналітичні терміни, що мають чотири і більше компонентів.

Також вчені виділяють наступні види спеціальних лексем: терміни, номени, терміноїди, передтерміни, квазітерміни, прототерміни, професіоналізми та професіональні жаргонізми.

1.4 Поняття музичного терміна та його специфіка

Музичне мистецтво зародилося ще у давнину. Відомо, що люди виготовляли примітивні музичні інструменти (ударні і духові), а також виконували обрядові і ритуальні пісні.

Говорячи про початок формування європейської музичної культури, варто звернутися до історії культури Стародавньої Греції, адже саме в цю епоху музика стає невід'ємною частиною світського життя. У період з XII по V

століття до н.е. (Гомерівський і класичний періоди) відбувається формування основних музичних пологів і жанрів: *епічна пісня, хорова і сольна лірика*. Крім того, в цей час розвивається і інструментальна музика, з'являються системи нотації і перші праці з теорії музики, авторами яких були такі мислителі, як Арістотель, Платон, Аристоксен і ін.

Вчені вказують, що саме слово «музика» (англ. music) походить від грецького *Μοῦσα* «муза», та за іншими відомостями від грец. *μουσική* – «мистецтво муз». Терміни грецького походження відносяться, у більшості випадків, до області теорії музики: *дієз* – *δίεσις*; *ритм* – *ῥυθμός*; *мелодія* – *μελωδία*; *гармонія* – *ἁρμονία* та ін [47].

Визначити межі музичної термінології і вказати точно кількість термінів дуже важко, так як вони створені різними народами і в різні історичні епохи. Поряд з такими давніми термінами, як *шофар, кіннор* (давньоєвр.), *етос, апотома, пектіс, діавлос* (давньогрец.), *Букцин* (лат.), *Вина, раванастр* (давньоінд.). Зустрічаються пізніші – *джаз, акордеон, вібрафон, банджо* [32, 70].

Музичний термін розуміється в дослідженні як вузькоспеціальне поняття в музиці. «Термін розуміється як функціональна субстанція, а не структурна. Вважають за краще не логічні поняття, а перерахування ряду ознак терміна, з яких основний – вживання в текстах даної тематики» [20, 117-118].

Таке розуміння музичного терміну присутній в роботах, присвячених вивченню музичної термінології, питанням її упорядкування і нормалізації. Інший напрямок пов'язаний з історією окремих музичних термінів.

Весь склад музичної термінології можна розбити на окремі групи, в кожному з яких входять терміни, об'єднані за одною спільною ознакою.

Музика, як один з видів мистецтва, вивчається і теоретично обґрунтовується різними дисциплінами. Кожна з них користується певними термінами, характерними тільки для неї. Але є велика група термінів, загальна

для всіх дисциплін. Об'єднавши ці терміни в групи за тематичною ознакою, можна отримати так звану тематичну класифікацію музичних термінів:

1. Терміни нотного письма: *скрипковий ключ, бемоль, дієз, половинна нота, бекар, пауза* та ін.

2. Музичні інструменти та їх складові частини: *альт, арфа, балалайка, валторна, гітара, домра, клавесин, мандоліна, пікколо, сопілка, рояль, тамбурин, цимбали* і т. д.

3. Співочі голоси та їх регістри: *баритон, бас, сопрано, меццо-сопрано, дискант, тенор, фальцет, фістула* і т.д.

4. Музичні колективи і їх групи: *ансамбль, банда, вокальний квартет, другі скрипки, дует, капела, оркестр* і т.д.

5. Професії, спеціальності, амплуа: *акомпаніатор, аккордеоніст, вокаліст, віолончелістка, гусяр, капельмейстер, ложкар, скрипаль, трубач, ударник* і т.д.

6. Дії, процеси праці: *аранжувати, диригувати, імпровізувати, інструментувати, оркеструвати, сольфеджувати, складати* і т.д.

7. Жанри, види, галузі музики: *балет, балада, гімн, інтермецо, кантата, концерт, ноктюрн, опера, ораторія, пісня, прелюдія, реквієм, симфонія, соната, увертюра* і т.д.

8. Окремі музичні твори і їх частини: *арія, баркарола, бурре, вальс, вступ, гавот, дивертісмент, інтродукція, каватина, капричіо, мазурка, менует, тарантела, токата* і т.д.

9. Музичні форми та їх елементи: *вступ теми, голос, подвійна fuga, кода, контрапункт, лейтмотив (основний мотив), органний пункт (або педаль), розробка (другий розділ сонатної форми), рефрен (приспів), рондо* і т.д. [32, 70].

У тематичної класифікації кожна одиниця має визначене місце. Тематичні межі термінології класичної музики закриті, що обумовлено їх іншомовним походженням, а також стійкістю і консервативністю.

Безліч термінів можна розділити на родові і видові терміни в залежності від обсягу поняття, укладеного в ньому. В усіх групах є терміни, які слугують узагальнюючими назвами. Вони ширші в порівнянні з іншими термінами. Тому такі терміни можуть бути членами різних словосполучень, наприклад: *ОПЕРА* – *комічна опера, лірична опера, опера-балет, опера-діамант; АНСАМБЛЬ* – *вокальний ансамбль, камерний ансамбль, струнний ансамбль, фортепіанний ансамбль; КОНТРАПУНКТ* – *рухливий контрапункт, вертикально-рухливий контрапункт (подвійний контрапункт), горизонтально-рухливий контрапункт, оборотний (дзеркальний) контрапункт.*

Видові терміни фіксують окремі сторони одного поняття, якому відповідав би родовий термін.

За структурою терміни діляться на прості (складаються з одного слова) і складені (тобто словосполучення). До простих належать однокореневі терміни, які можуть мати як непохідну основу (*гімн, жига, кода, лад, тон, fuga* та ін.), так і похідну (*скрипка, акорд, бас, затримання, затакт, оркестровка, підголосок, мажорний* та ін.). Крім однокореневих простих термінів є і двокореневі (*інструментоведення, ладотональність, меццо-форте, музикознавство, рондо-соната* та ін.), а також терміни з великою кількістю коренів (*квінтсектакорд, терцквартакорд* і ін.) [32, 70-71].

У деяких запозичених термінах можна вказати на вивідний характер основи завдяки наявним в українській термінології відповідним їм термінам з непохідною основою (*соната – сонатина, арія – арієта, канцона – канцонета* та ін.). Часто при запозиченні похідний характер основи втрачається (*валторна, гобой*).

Прості терміни входять в наступні розряди знаменних слів: іменники (*вокаліз, гуслі, інвенція, інтервал, квартет, кларнет, контрабас, синкопа, унісон, фермата* і ін.), прикметники (*альтовий, вокальний, діатонічний, домінантовий, мінорний* і ін.). В українській музичній термінології самостійно використовують прикметники рідко (*альтовий, інструментальний,*

консерваторський, мелодичний, мелодійний, пісенний, симфонічний, скрипковий), але часто вживають їх як елементи складених термінів (абсолютний слух, велика секунда, гармонічний мінор, мала терція, мелодичний лад, хроматична гама). Прикметники у складі музичного складеного терміна втрачають свою якісну ознаку і здатність утворювати ступені порівняння. Виражають вони не якісну ознаку, а здебільшого антонімічні або родо-видові відношення між поняттями: велика терція, мала терція; фригійський лад, дорійський лад, лідійський лад, гармонічний лад, мелодичний лад [32, 72].

Для позначення дій та процесів у музичній термінології вживають дієслова. Їх кількість обмежена: *грати, співати, диригувати, акомпанувати, аранжувати, виконувати, інструментувати, музикувати, оркеструвати*. Натомість дієслова є невід'ємними частинами складених термінів (*виконувати сонату, бити в барабан, грати на інструменті, співати мелодію, диригувати оркестром, оркеструвати музичний твір, читати з листа*). У межах складених музичних термінів трапляються дієприкметники (*збільшений інтервал, обернений акорд, зменшена квінта*). Для позначення характеру і способів виконання, прискорення та сповільнення темпу в українській музичній термінології використовують запозичені терміни з італійської мови, які узвичаєно перекладати дієприслівниками: *calando* – *затихаючи*, *addolcendo* – *пом'якшуючи*, *espirando* – *завмираючи*; *accelerando* – *прискорюючи*, *stringendo* – *жесучи, стискаючи*, *rallentando* – *сповільнюючи*, *ritenuto* – *стримуючи*. Терміни-дієслова і терміни-іменники з тієї ж семантикою складають пари: *диригувати* – *диригування*, *оркеструвати* – *оркестровка*, *імпровізувати* – *імпровізація*, *транспонувати* – *транспонування* і ін. [5, 123].

Складовою частиною аналітичних музичних термінів можуть бути порядкові числівники (*перший голос, друга скрипка, третій ступінь, тридцять друга нота, шістнадцята пауза*).

Прислівники зосереджені в невеликій за обсягом групі термінів зі значеннями швидкості, темпу і характеру виконання творів. Всі вони

запозичені: (*grave* – «поважно, серйозно, суворо, повільно», *lento* – «повільно», *presto* – «швидко», *sostenuto* – «стримано, зосереджено», *veloce* – «швидко, легко»), динамічні відтінки (*forte* – *форте* «сильно, голосно», *mezzo forte* – *меццо форте* «напівголосно», *piano* – *піано* «тихо», *mezzo piano* – *меццо піано* «напівтихо», *mezza voce* – *мецо воце* «півголосом»), характер і способи виконання музичних творів (*abbandono* – «пригнічено, засмучено», *dolente* – «сумно, жалісно», *teneramente* – «ніжно», *cantabile* – «співуче», *feroce* – «дико, гнівно»). Ці терміни запозичено з італійської мови у незмінній транслітерації, їх записують у партитурах переважно латинськими літерами, хоча трапляються й кириличні написи (*крецендо, кантабіле, граве, скерцандо, транквільо*). Інколи в нотах використовують переклади італійських назв, що позначають темпи (*повільно, протяжно, жваво, швидко*), характер і способи виконання (*урочисто, весело, граціозно, жалісно*). Ці слова вільно функціонують в українській літературній мові і зберігають термінний характер лише в науковому музикознавчому контексті.

Термінів-прислівників, які виникли на українському мовному ґрунті, мало, їх утворено від прикметникових твірних основ за допомогою суфікса -о-: *віртуозно, енгармонічно, звучно, інтонаційно, музично, мелодійно, наспівано, ритмічно* [5, 123].

Складові терміни представляють собою поєднання різних знаменних слів. Кількість членів може бути два і більше. Найбільш поширені двочленні складові терміни. Вони включають:

1. Прикметник і іменник (*великі септакорди, гармонічний мінор, хроматичий знак, хроматична гама*);
2. Два іменника (*вершина інтервалу, обернення акорду, спорідненість тональностей*);
3. Порядковий числівник і іменник (*другий голос, перші скрипки, шістнадцята нота*);

4. Дієприкметник і іменник (*висхідна послідовність, модулюючі секвенції, сполучна партія*). Багаточленні складові терміни нечисленні: *проста двочастинна форма, малий мінорний септакорд, енгармонічно рівні тональності*.

Явище запозичення термінів дуже поширене у музиці. Відомий французький лінгвіст А. Доза в своїй книзі «Історія французької мови» пише: «Запозичення, яке раніше вважалося випадковим, якщо не патологічним явищем, насправді являє собою одне з основних явищ життя мови: це міжнародний обмін в області мов, що викликається всією сукупністю відносин між народами» [12, 135]. Таким чином, процес запозичення розглядається як в культурно-історичному, так і в лінгвістичному плані.

Більшість вчених вважало і вважає, що в основному запозичення мовне має найближчою причиною запозичення культурне, тим самим визнаючи, що причини запозичення лежать в області екстралінгвістичних факторів, як то: історичні зв'язки між народами, перевага будь-якої нації в окремій сфері діяльності, моду на іншомовності в певний час і в певному соціальному середовищі.

Ще в минулому столітті лінгвісти робили спроби класифікувати іншомовні слова за ступенем їх освоєння запозичують мовою. Згідно лінгвістичної традиції, що йде від німецького вченого XIX ст. Шлейхера, всі слова іншомовного походження поділяються на слова засвоєні і слова іноземні – «чужі». Ця традиція довго панувала як в закордонній, так і у вітчизняній лінгвістиці, хоча пізніше і були спроби глибшого вирішення цієї проблеми.

Зазвичай запозичуються слова, а рідше – синтаксичні та фразеологічні вирази. Запозичення окремих звуків та словотворчих морфем (суфіксів, префіксів, коренів) відбувається у процесі їхнього вторинного виділення з більшої кількості запозичених слів. Запозичення пристосовуються до системи мови-позичальниці, а іноді настільки нею засвоюються, що іншомовне

походження таких слів не відчувається носіями мови та виявляється лише за допомогою етимологічного аналізу.

Музична класична термінологія в сучасній українській мові в своєму складі інтернаціональна і сформувалася на основі запозичень з трьох мов: італійської, французької, німецької, запозичення з англійської та іспанської мов поодинокі. Значна роль польської мови як посередника (*бас* – через польську з іт. – «низький голос, музичний інструмент»; *гімн* – через польську з лат. – «хвалебна пісня»). Також такі слова як *лютня, цитра, валторна, скрипка, арфа* та ін. були запозичені через польське посередництво [32, 74].

У наш же час першість, безумовно, належить англійській мові. Такі слова як *репер, панк, панкушник, панкувати, блюзовати, попсовик* – слова, які вживаються у розмовному стилі, запозичені з англійської мови порівняно нещодавно.

Термін *punk* поширився наприкінці 1975 р. в Нью-Йорку в середовищі музичного часопису *Punk Magazine*, перший номер якого вийшов у січні 1976 р.; належить журналістові Родерікові-Едварду «Легс» Макнілу (нар. 1956) і початково стосувався музичних груп, які, починаючи з березня 1974-го, виступали в нововідкритому клубі CBGB у богемному кварталі Іст-віллідж – *Television, Patti Smith Group, Ramones*. Дуже скоро нова молодіжна субкультура, що складалася з фанів груп, котрі виконували нову музику, поширюється в Лондоні (відомі вже у 1976-му). Третім епіцентром стає Лос-Анджелес; з цим панк-рух стрімко поширюється у США, Великій Британії, Канаді, Австралії. Згодом цей термін став відомим і в Україні [51].

Блюз (англ. *blues* – скорочено від *blue devils* – «меланхолія, нудьга») – жанр вокального та інструментального музичного мистецтва, що належить головним чином до джазу. Він виник на початку ХХ століття [41].

В українській мові трапляються омоніми, які виникли внаслідок випадкового збігу кількох слів, запозичених з різних мов, наприклад, *гриф* (1. від нім. *Griff* – «довга вузька частина струнних інструментів, вздовж якої

натягнуті струни»; 2. від гр. *γρόψ* – «фантастична істота з головою орла й тулубом лева і великий хижий птах»; 3. від фр. *griffe* – «печатка, штемпель»), *ліга* (1 – від іт. *liga* – «знак у вигляді дуги над нотами, який означає, що треба грати зв'язно»; 2. від фр. *ligue* – «спілка, товариство, асоціація, об'єднання окремих осіб, організацій або держав»; 3. від англ. *league* – «міра відстані, прийнята у Великобританії і США»), *ліра* (1 – від гр. *λύρα* – «струнний щипковий музичний інструмент»; 2. лат. *lyra* – «сузір'я Північної півкулі неба»; 3. іт. *lira* – «грошова одиниця Італії»), *такт* (1. нім. *Takt* – «музична одиниця метра і ритм руху, рівномірність»; 2. фр. *tact* – «почуття міри, вміння поводитися, додержувати правил пристойності»).

Музична термінологія поповнювалась також за рахунок дипломатичних відносин між країнами. До XVIII – початку XIX ст. вже були відомі назви музичних інструментів, які входять також до складу сучасної музичної термінології: *гобой, кларнет, контрафагот, контрабас, корнет, фагот, флейта, тромбон* (з групи духових інструментів), *цимбали, кастаньєти, гонг, литаври, тамбура, тамбурин, трикутник* (з групи ударних інструментів), *альт (віола), віолончель, контрабас, ліра, арфа, мандоліна, гітара* (з групи струнних інструментів), *клавікорд, клавесин, акордеон, рояль, орган, фортепіано* (з групи клавішних інструментів) та ін.

В першій чверті XIX – на початку XX ст. у зв'язку з винаходом нових інструментів з'являються і їх назви: *саксофон, челеста, банджо, концерттино, акордеон* і ін. Знову винайденим інструментам присвоювалися або вже раніше відомі назви, так як в музичній термінології діє закон наступності назв, або нові, які створювалися, як правило, з греко-латинських елементів мов. Ці назви згодом проникали в інші мови, де той самий інструмент мав інше найменування. Наприклад, відомий інструмент *фагот*. Фагот від італ. *fagotto* – букв. «вузол, в'язка». Однак цей інструмент мав кілька найменувань: нім. *Fagott*, англ. *bassoon*, у Франції він був відомий як *basson*. Навіть у Італії деякий час він носив назву «дульціан» від італ. *dolce* – «ніжний». Така

розбіжність у термінах (назвах) виникла через те, що після появи первинної конструкції інструменту, він удосконалювався і винахідники давали інструменту іншу назву. Таким чином, у наші дні, вдосконалений інструмент називають *фаготом*. Так, усі ті варіації (спроби вдосконалення) конструкції інструменту мали різні назви, але були одним і тим же інструментом. Інструмент *віолончель*, який виступав під назвою «бас», «скрипковий бас», *віолончель* і ін. Подібні явища зумовлювали складність шляхів формування музичної термінології.

Такі слова, як: а) *окарина, челеста, спінет, мандоліна, контрафагот, віола да гамба* (або *віола да гамба*), *торбан* (або *теорбан*) і ін. не вийшли за межі вузькоспеціального вживання; б) *віола, тамбура, концертина* (або *концертино*), *тромбон, гобой* вживаються в загальнолітературній мові, але не так регулярно, як *фортепіано* (*піаніно*), *флейта, фагот, віолончель, фанфара, контрабас, мандоліна* та ін. [32, 75-76].

Для останньої групи характерна полісемія по суміжності: за винятком назви музичних інструментів ці слова можуть позначати музику, виконувану на них, а також іноді вони вживаються в значенні «музикант, який грає на даному інструменті».

Назви співочих голосів, не змінюючи свого значення, стали надбанням загальнолітературної мови. Слова: *сопрано, мецо-сопрано, фальцет, контральто, бас, тенор, баритон, альт* позначають і співочий голос і співака або співачку з таким голосом.

Слова *бас, баритон, фальцет* можуть відноситися не тільки до співочого голосу, але і голосу взагалі, особливо в словосполученнях: *сміятися або говорити тенором, баритоном, фальцетом, басом*.

Графічні знаки вживають переважно в нотному письмі, причому інколи поряд стоїть і словесний знак. Символи використовують для позначення таких музичних понять: ключів, знаків альтерації, пауз, знаків-мелізмів, динамічних відтінків, нотних знаків, штрихів, тактових розмірів та інших знаків скорочення

нотного письма, наприклад: * – відпустити педаль, . – крапка, # – дієз, b – бемоль, x – дубль-дієз, bb – дубль-бемоль, tr~~~ – трель, pp – піанісимо, p – піано, mp – мецо-піано, ff – фортисимо, f – форте, mf – мецо-форте, o – ціла нота.

Для позначення поступової зміни гучності використовуються такі терміни: *крещендо* (італ. *crescendo*) – «поступове посилення звучання», *димінуйендо* (італ. *diminuendo*), або *декресендо* (італ. *decrescendo*) – «поступове ослаблення». У нотах вони позначаються скорочено як *cresc.* і *dim.* (або *decresc.*).

Слова, що позначають способи і темпи виконання, в переважній більшості не вийшли за рамки вузькоспеціального вживання. Лише невелика кількість слів, що відносяться до цієї тематичної групи, розширило рамки своєї функціональної сфери. До таких слів відносяться: *форте*, *фортисимо*, *піано*, *піанісимо*, *анданте*, *адажіо*, *алегро*, *крещендо* [32, 76].

Частина з них вживається як назви музичних п'єс і їх частин (*анданте*, *адажіо*, *скерцо*), інші вживаються стосовно не тільки до музики, а й до будь-яких звуків, а іноді і до настрою, атмосфері (*форте*, *піано*, *крещендо*).

Назви музичних творів та їх частин не являють собою однорідної групи, хоча більшість з них вийшло за рамки термінологічного вживання.

Однак якщо такі слова, як: *опера*, *балет*, *оперета*, *соната*, *кантата*, *ораторія*, *арія*, *тарантела* відомі в наш час всім і частотність їх вживання дуже висока, то такі слова як: *рондо*, *інтермецо*, *каватина*, *баркарола*, *канцона*, *фуга*, *капричіо*, *аріозо*, *скерцо* вживається не так часто і регулярно, і коло осіб, приналежністю мови яких вони є, значно вужче. І, нарешті, слова як: *ритурнель*, *новелета*, *кантилена*, *арієта*, *фугета*, *токката*, *канцона*, *кода*, *романеска* вживаються людьми, що володіють певними музичними знаннями, і частотність їх вживання в неспеціальних текстах низька.

З назв музичних колективів і груп в українській мові широко вживаються: *капела, дует, тріо, кuartет, квінтет, секстет*, але при цьому всі вони зазнали значних семантичних змін.

З назв прикрас мелодійного малюнка можна відзначити слова: *трель, колоратура, фіоритура*. Перше з них дуже рано вийшло зі сфери спеціального вживання, два останніх стали надбанням літературної мови вже в наші дні у зв'язку з величезною популярністю музики і поширенням музичної культури.

До назв осіб, чия діяльність пов'язана з музикою, з театром, відносяться такі слова, як: *діва, примадонна, прима-балерина, балерина, імпресаріо, маестро, дилетант, віртуоз, соліст, бутафор та ін.*

Слід сказати і про синоніми в музичній термінології, щодо яких слід вжити вираз «абсолютні синоніми». Вони можуть відрізнятися походженням, структурою, а також іншими ознаками. Відносні синоніми в музичній термінології нараховуються одиницями (*опус – твір* [49]), що викликано специфікою термінологічної лексики. Можна виділити наступні групи синонімів:

1. Лексичні синоніми: запозичений термін – український термін (*транскрипція – перекладення, бекар – відмова, вокаліст – співак, акомпанемент – супровід, гlockenspiel – дзвоник, фрагмент – уривок, рефрен – приспів, інверсія – протилежний напрямок*); застарілий термін – сучасний термін (*ут – до, вібрандо – тремоло, кобилка – підставка, автор – композитор, бравурні – віртуозний*); діалектна термін – літературний термін (*дишкант – підголосок* [52], *гудок – смичок, дуда – волинка*). Лексичні синоніми мають ті чи інші стилістичні відтінки.

2. Словотворчі синоніми: терміни із загальним коренем і різними афіксами, так звані однокореневі синоніми. Наприклад: *мелодійний – мелодичний, фаготовий – фаготний, орнаментация – орнаментика*. До словотворчих синонімів відносяться і терміни з різних країн, але із загальним

афіксом, тобто різнокореневі синоніми: *оркестровка* – *інструментовка* (*інструментування*) [46], *оркеструвати* – *інструментувати*.

3. Структурні синоніми: складовий термін – простий термін (*часткові тони* – *гармоніка*, *органний пункт* – *педаць*, *нижня медіанта* – *субмедіанта*). Складові терміни можуть утворювати синонімічні пари між собою (*дзеркальний контрапункт* – *оборотний контрапункт* [47], *альтовий гобой* – *англійський ріжок*).

Крім синонімів в музичній термінології зустрічаються варіантні форми одного терміна: *арпеджіоне* – *арпеджоне*, *буф* – *буфа*, *гадулка* – *гуцулка* [44], *парафразу* – *парафраз*, *хорнпайп* – *горнпайп* і т.п. Крім того можна навести чимало фонетичних і орфоепічних варіантів: *арпеджіо* – *арпеджо*, *піано* – *п'яно*, *растр* – *раштрія*, *симфоніета* – *симфоньета*, *сольфеджіо* – *сольфеджо*, *фортепіано* – *фортеп'яно*; орфографічних і морфологічних: *екосез* – *екосези*, *бурлеску* – *бурлесков*, *литавра* – *литаври* та ін.

Освоєння іншомовних слів – діахронічна проблема, так як запозичення – складний процес і явище адаптації вимагає деякого проміжку часу. Слово запозичується «не цілком, як повне, закінчене, граматично оформлене слово, а тільки, так би мовити, як більш-менш безформний шматок лексичного матеріалу, який одержує нову оформленість лише в системі і засобами іншої мови, яка запозичує» [27, 235].

Наявність великої кількості фонетичних і морфологічних варіантів в музичній термінології на першому етапі її формування (наприклад: *гобой* – *гобоя*, *валторна* – *вальгорна* – *валтора*, *кларнет* – *кларінет*, *віолончель* – *фіолончель*, *флейта* – *флейт* – *флют*, *клавесин* – *клавіссін*, *альт* – *альто* і т.д.) було обумовлено ще й тим, що іншомовне слово надходило з різних мовних джерел. Фонетичне оформлення слова залежало також від характеру запозичення – усного або письмового.

Назва музичного інструменту переноситься на назву музичного твору для цього інструменту, наприклад: «Ліра і Арфа» (Сен-Санс), «Чарівна флейта» (Моцарт).

Метафоричне вживання терміна свідчить про проникнення його в сферу літературної мови і пов'язане з стилістичним використанням терміну. Перейшовши в загальнолітературну мову, слова-терміни отримують нове нетермінологічне значення. Так, увійшовши до складу музичної фразеології, терміни *волинка*, *шарманка*, *скрипка* та ін. втрачають значення терміна і повністю переосмислюються: *крутити шарманку*, *тягнути волинку*, *грати першу скрипку* і т.д. Вони набувають нового значення (позитивне чи негативне), невласливе їм в якості терміна, і детермінологізуються [32, 79].

Процес детермінологізації свідчить про активну взаємодію різних пластів лексики в українській мові. Як термін слово позначає назву музичного інструмента, має чіткі і певні семантичні межі, як не термін характеризується багатозначністю і розпливчатістю в значенні.

Отже, термінологія музичного мистецтва достатньо широка та складна, можна сказати, що вона відносно стабільна. Терміни музичної тематики з'являлись у різні історичні епохи та у різних народів. З часом, у зв'язку з виникненням нових течій, видів, понять музики, музична термінологія поповнюється новими термінами, поступово вдосконалюється.

Музична термінологія представлена різними структурними одиницями. Велику частину музичної термінології становлять запозичення. можна сказати, що вона відносно стабільна.

Висновки до 1 розділу

До складу спеціальної лексики входить цілий ряд елементів, серед яких вчені виокремлюють наступні види спеціальних лексем: терміни, номени, терміноїди, передтерміни, квазітерміни, прототерміни, професіоналізми та професіональні жаргонізми. Основним елементом спеціальної лексики є термін.

На основі аналізу точки зору різних вчених, ми можемо стверджувати, що термін – це спеціальне слово або словосполучення, яке використовується у певній галузі людської діяльності. Лише ідеальний термін може відповідати всім критеріям (а саме: системність; наявність дефініції; точність; стислість; однозначність; незалежність від контексту; відсутність синонімів; відповідність правилам і нормам певної мови; експресивна нейтральність; милозвучність) пред'явлених вченими до визначення характеристик терміну.

За класифікацією, залежно від ступеня спеціалізації значення терміни переділяються на три групи: загальнонаукові, міжгалузеві та вузькоспеціальні.

Музичні терміни відносять до вузькоспеціалізованих термінів, які, в свою чергу, поділяються за тематичною ознакою на групи термінів, що позначають музичні інструменти та їх складові частини, співочі голоси та їх регістри, музичні колективи і їх групи, професії, музичні жанри тощо.

Терміни поділяються на родові і видові в залежності від обсягу поняття, укладеного в ньому.

Багато термінів є запозиченими зокрема з латинської, грецької французької, менше з німецької, англійської та польської мов.

З появою нових течій та винаходів, виникають і нові терміни, поповнюючи лексичний запас терміносистеми музичного мистецтва. Але відбувається і зворотній процес переходу терміна зі спеціальної галузевої терміносистеми у загальноживану, загальновідому лексику. Цей процес називається детермінологізацією.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ МУЗИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

2.1 Способи та прийоми перекладу термінів

Переклад терміна – це, насамперед, точне відтворення оригінальної лексичної одиниці засобами іншої мови за умови збереження змісту й стилю. Для повної передачі поняття оригіналу потрібно знаходити в мові перекладу адекватні терміни та відповідні лексичні одиниці, однак у випадках полісемії цей процес може ускладнюватися. Точна передача інформації є метою фахового перекладу.

Існують різні прийоми перекладу термінології, а саме такі міжмовні трансформації як лексичні, лексико-семантичні та лексико-граматичні. У ході процесу перекладу перед фахівцем постає завдання вірного вибору того чи іншого прийому перекладу термінів для точної передачі значення певної терміноодиниці.

Одним з найпростіших способів перекладу терміна є транскодування. Транскодування – це пофонемна або побуквенна передача вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови перекладу.

При цьому розрізняють принаймні чотири види транскодування:

1) транслітерування (форма слова вихідної мови передається так, як би вона читалася латиною: *London* – Лондон; *итал. andante* – анданте);

2) транскрибування (передача літерами мови перекладу звукової форми слова вихідної мови: *итал. adagio* – адажіо);

3) змішане транскодування (застосування транскрибування з елементами транслітерування: *англ. concertina* – концертина);

4) адаптивне транскодування (форма слова вихідної мови певним чином адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу: *corporation* – корпорація).

Переклад термінів також можливий шляхом опису значення, або експлікації. Цей прийом застосовується здебільшого при перекладі авторських термінів-неологізмів. Наприклад: *IP-thief* – людина, яка посягає на інтелектуальну власність (*intellectual property*) [48]. На думку Е. Акопової, недоліком прийому є його громіздкість, яка значно ускладнює текст. Лінгвісти також відзначають, що описовий переклад не відповідає нормі стислості терміна.

Ще одним прийомом перекладу є калькування – передача не звукового, а комбінаторного складу слова, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу. Прийом калькування застосовується при перекладі складних за структурою термінів, наприклад: *closed ventilate container* – закритий вентиляований контейнер; *railway station of destination* – залізнична станція призначення; *the signs of chromatic alteration* – знаки хроматичної альтерації. У випадку, коли словник не дає чіткого еквівалента тому чи іншому терміну, або у випадках коли застосування калькування, транслітерації чи описового перекладу недоречне, можливими також є інші прийоми перекладу [34, 279].

Наступним способом перекладу термінів вважається перестановка – переклад зі зміною порядку компонентів словосполучення, наприклад: *cartographical production's publication* – видання картографічної продукції, *spatial data's updating* – оновлення просторових даних; *муз. rondo form* – форма рондо.

Серед прийомів перекладу безеквівалентних термінів виокремлюють метод конкретизації. Даний метод використовують при перекладі слова, яке має у мові перекладу вужче предметно-логічне значення, ніж у вихідній мові. Наприклад, *quadrangle name* – номенклатура, *accompaniment* – музичний акомпанемент [47]. Застосування даного способу перекладу зумовлене відсутністю адекватних україномовних відповідників до слів англійської мови з широкою семантикою. Зазвичай у словниках подано кілька варіантних

відповідників, кожен з яких передає лише одне з багатьох спеціалізованих значень іншомовного слова. Під час перекладу безеквівалентних термінів можливе поєднання кількох прийомів перекладу водночас: використання транскрибування й описового перекладу; калькування та транслітерування або транскрибування тощо [34, 279].

Отже, основними способами перекладу є транскодування та його чотири види (а саме: транслітерація, транскрибування, змішане транскодування, адаптивне транскодування); опис значення; калькування; перестановка; конкретизація. Нерідко перекладачі вдаються на практиці до поєднання декількох перекладацьких прийомів. Так, транскрибування може використовуватися паралельно з описовим перекладом, а калькування може доповнюватися елементами транслітерації.

2.2 Особливості перекладу термінів теоретичної музичної літератури

Терміни теоретичної музичної літератури становлять велику частку термінів музичної тематики взагалі. Звісно, для співаків та виконавців музики на інструментах термінологія спільна. Знання термінів теоретичної музичної літератури полегшує та вдосконалює виконання музичних творів. Можна знати як грати на інструменті та володіти гарною технікою гри і не знати, не розуміти внутрішньої будови та законів музики.

У наш час люди намагаються бути ближчими до Європи та Америки, тому стрімко зросла та зростає роль англійської мови. Сфера музики не виключення, адже міжнародні тури набувають популярності. Багато іноземних музичних колективів, груп влаштовують світові турне і тут роль перекладача дуже важлива, особливо у випадках спільних виступів (мається на увазі, наприклад, колектив співаків з Англії виступає спільно з українським колективом, і диригент – англієць). Термінологія музичного мистецтва у своїй більшості походить з італійської мови. Частина термінів функціонує у

незмінному стані і сьогодні у мовах Європи та світу, але наявні й численні розбіжності. У ході нашого дослідження спробуємо виявити основні розбіжності та проаналізуємо їх виникнення при порівнянні, здебільшого, англійської та української музичної термінології.

Для першого прикладу оберемо термін *chord* – *акорд*. При перекладі використано транскрипцію з елементом асиміляції (пристосування слова до системи іншої мови). Термін *акорд* походить від італ. *accordo* – «узгодженість, злагода» і означає сукупність кількох (не менше трьох) різних за висотою звуків, що звучать одночасно [54]. Щодо англійського терміна *chord*, то за даними словників термін *chord* походить від французького *accord*, що означає «узгодження». Термін *chord* – *акорд* у музичному значенні той, що складається з трьох або більше нот, відтворених одночасно або «у відповідності» один з одним, увійшов у використання в 1500-х роках. Перший запис використання написаного слова з літерою «h» датується 1608 роком [79]. *A chord results from the simultaneous playing of a combination of pitches* – *Результатом одночасного відтворення комбінації кількох звуків є акорд* [39, 191]. Наведемо для порівняння цей термін у інших мовах: нім. *Akkord*; іт. *accordo*; ісп. *acorde* [60].

Складність перекладу даного терміна полягає ще у схожій структурі українського *акорд* та англійського *accord*. Але треба пам'ятати, що англійське слово *accord* у жодному разі не перекладається способом транскодування українською як *акорд*, а тільки за словниковим відповідником як *співзвуччя*. Наприклад: *A perfect peal would consist of a group of bells in which all these harmonic conditions were perfect in every bell, and in which all the bells were in perfect musical accord with one another* – *Досконалий дзвін буде складатися з групи дзвонів, в яких всі ці гармонійні умови були досконалими в кожному дзвоні, і в яких всі дзвони були в ідеальному музичному співзвуччі один з одним* [40, 1122].

У 2011 році було проведено експеримент за участі студентів 3 курсу, які вчилися на факультеті культури і мистецтв Херсонського державного

університету. Зауважимо, що усі студенти закінчили музичну школу. Їм пропонували перекласти терміни, серед яких був термін *chord*. Невдалі спроби перекладу прийомом транскодування призвели до появи наступних варіантів: *хор* чи *корд* замість *акорд*. Одним із чинників виникнення подібних варіантів перекладу є недостатній об'єм знань з теорії музики у студентів-музикантів, внаслідок чого надмірно використовується спосіб калькування [37, 114-121].

Іншим цікавим прикладом є термін *sixth-chord*. У тому ж експерименті, деякими студентами цей термін було перекладено як *сектакорд*, *шість акордів*, *шостий корд* замість *сектакорд*. Складність полягає у тому, що в англійській музичній термінології для позначення акордів та позначення інтервалів існує зовсім інша система, ніж в українській мові. Для початку з'ясуємо що означає термін «інтервал».

Інтервал – висотне співвідношення двох звуків, які можуть звучати послідовно (мелодичний інтервал) та одночасно (гармонічний інтервал). Англійською – *interval*, українською *інтервал* – при перекладі безперечно використано прийом транслітерації. На початку XIV ст. даний термін мав значення «час, що минув між двома діями або подіями», від французького *intervalle* – «інтервал, тимчасовий», раніше у XIII ст. *entreval* та безпосередньо з лат. *intervallum* – «простір між чимось, проміжок часу, відстані», але спочатку він мав значення «простір між стовпами або валами» від *inter* – «між» та *vallum* – «вал, стовп, стіна». Як музичний термін приблизно від 1600 року мав значення «різниця у висоті між двома тонами». В українській музичній термінології назви інтервалів походять від латинських назв: *пріма* (лат. *prima* – *перша*); *секунда* (лат. *secundus* – *другий*); *терція* (від лат. *tertia* – «*третья*»); *кварт* (лат. *quartus* – *четвертий*); *квінта* (лат. *quintus* – *п'ятий*); *секста* (лат. *sexta* – *шоста*); *септима* (від лат. *septima* – *сьома*); *октава* (лат. *octava* – *восьма*). В англійській музичній термінології для позначення інтервалів використано порядкові числівники (крім *unison* – *прима* та *octave* – *октава*): *second* – *секунда*; *third* – *терція*; *fourth* – *кварт*; *fifth* –

квінта; *sixth* – *секста*; *seventh* – *септима*. Усі інтервали мають свою характеристику та скорочену назву, де цифра позначає кількість ступенів. Наприклад: *perfect unison (P1)* – *чиста прима (ч1)*; *minor third (m3)* – *мала терція (м3)*; *major third (M3)* – *велика терція (в3)*; *diminished sixth (d6)* – *зменшена секста (зм.6)*; *augmented seventh (A7)* – *збільшена септима (зб.7)* [54; 79].

Кожний акорд складається з інтервалів. Назви акордів утворюються шляхом поєднання назв інтервалів (*квартсекстакорд*), інтервалу крайніх звуків (*секстакорд*, *септакорд*) та залежно від ступені на якій він будується (*тонічний* (на 1 ступені), *субдомінантовий* (на 4 ступені), *домінантовий* (на 5 ступені)). Тож для адекватного перекладу, потрібно розуміти структуру та принципи будови акордів. Випадок з терміном *sixth-chord* і варіантом його перекладу як *шостий корд* доволі логічний, але помилковий. Наведемо низку прикладів назв акордів та з'ясуємо прийоми перекладу: переклад таких термінів як *major/minor* – *мажорний/мінорний*, *subdominant/dominant* – *субдомінантовий/домінантовий* здійснюється прийомом змішаного транскодування; терміни *sixth chord* – *секстакорд*, *seventh chord* – *септакорд* перекладаються за допомогою адаптивного транскодування; при перекладі термінів *six-four chord* – *квартсекстакорд*, *six-five* – *квінтсекстакорд*, *four-three* – *терцквартакорд* застосовується прийом перестановки, але термін *four-two chord (two)* – *секундакорд* перекладається способом конкретизації; термін *diminished seventh chord* – *зменшений ввідний септакорд* (*коротше* – *зменшений септакорд*) перекладається з деякою конкретизацією та адаптацією, а термін *half-diminished seventh chord* – *малий ввідний септакорд* перекладається способом еквіваленту [40]. Але існують декілька винятків: *major chord* (має ще назву *major triad*) – *мажорний тризвук*, *minor chord* (має ще назву *minor triad*) – *мінорний тризвук*, *augmented triad* – *збільшений тризвук*, *diminished triad* – *зменшений тризвук*. Ми бачимо, що у цих випадках українському терміну *тризвук* відповідають два терміна англійської мови *chord*

і *triad*, тому треба пам'ятати, що у даному випадку переклад терміна *chord* як *тризвук* – виняток. Також треба зауважити, що інтервали та акорди мають *обернення* – *inversion*, а дисонуючі (не милозвучні) інтервали та акорди потребують *розв'язання* – *resolution*. Дані терміни перекладаються словниковим еквівалентом.

Як наступний приклад розглянемо термін *note* – *нота*. Цей термін перекладається шляхом змішаного транскодування. В англійській мові термін *note* у значенні «пісня, музика, інструментальна музика; музична нота» з'явився приблизно у 1300 році. Цей термін походить від латинського *nota* – «буква, символ, примітка», але спочатку термін мав значення «замітка, знак, засіб розпізнавання». Український термін *нота* також походить від італійського *nota* – «знак, замітка» та означає знак, який застосовується для запису музичних звуків і позначає їх висотне положення на нотоносці та тривалість [54; 79].

Назви нот перекладаються способом транслітерації: *Do* – *до*, *Re* – *ре*, *Mi* – *мі*, *Fa* – *фа*, *Si* – *сі*. Але назви нот *Sol* – *соль*, *La* – *ля* перекладаються за допомогою прийому змішаного транскодування. Всесвітньо відому нотну грамоту винайшов чернець Гвідо Аретинський (Гвідо д'Ареццо), який жив приблизно у 990 – 1050 роках н. е. Нотна грамота, як і все прекрасне в ті часи, зародилася у невеликому містечку в Тоскані – Ареццо, що поблизу Флоренції. Для полегшення процесу вивчення незнайомих мелодій, Гвідо використав акровірш для системи сольмізації:

Ut queant laxis

Resonare fibris

Mira gestorum

Famuli tuorum,

Solve pollutis

Labiis reatum, Sancte Iohannes [12, 21].

До наших днів назви нот збереглись майже у первинному стані. У XVI столітті змін зазнала нота *ut* – так як для співу вона не зручна, вона

трансформувалась у ноту *do*. Згодом додалась нота *si*. Таким чином виникла сучасна система назв нот, інтерпретація якої сьогодні має вигляд:

Do – Dominus – Господь;

Re – rerum – матерія;

Mi – miraculum – диво;

Fa – familias planetarium – сім'я планет, тобто сонячна система;

Sol – solis – Сонце;

La – via lactea – Чумацький шлях;

Si – siderae – небеса [59].

У деякому сенсі, переклад тривалостей нот може викликати труднощі. Позначення тривалостей відрізняються у британській та американській англійській мовах. Тож ми маємо у британській англійській: *breve* – нота бревис, *semibreve* – ціла, *minim* – половинна, *crotchet* – четвертна, *quaver* – восьма, *semiquaver* – шістнадцята, *demisemiquaver* – тридцять друга. Британські назви відносяться до ренесансної музики, а у ті часи латинські терміни мали міжнародне значення. *Breve* від лат. *brevis* – «короткий», *minim* від *minimus* – «дуже малий», та *quaver* позначає ефект тремтіння на високих нотах. Префікси *semi*, *demi* та *hemi* означають «половина» на латинській, французькій та грецькій мовах відповідно. В американській англійській мові використовуються більш подібні до українських назви, де велика частка термінів перекладається калькуванням: *double whole* – нота бревис, *whole* – ціла, *half* – половинна, *quarter* – четвертна, *eighth* – восьма, *sixteenth* – шістнадцята, *thirty-second* – тридцять друга [61]. Внаслідок еміграції багатьох композиторів з Німеччини до Америки у XIX ст. назви тривалостей нот у США є перекладом німецьких назв: *ganze* («ціла»), *halbe* («половинна»), *Viertel* («четвертна»), *Achtel* («восьма»), *Sechzehntel* («шістнадцята»), *Zweiunddreißigstel* («тридцять друга») [77].

Для наступного прикладу оберемо термін *scale* – гама, який має свої корені у грецькій мові та перекладається еквівалентним способом. За

словником музичних термінів, гама – частина звукоряду в межах октави, де ступені ладу розташовані послідовно один за одним у висхідному або низхідному порядку. Як відомо, гами можуть бути мажорні (*dur*) та мінорні (*moll*). Кожна мажорна та мінорна гама (натуральна гама), в свою чергу, поділяється на два види: гармонічний та мелодичний. Переклад видів мажору/мінору здійснюється шляхом калькування: *натуральний* – *natural*, *гармонічний* – *harmonic*, *мелодичний* – *melodic*. Існують *діатонічні* – *diatonic* (з 7 звуків), *хроматичні* – *chromatic* (з 12 звуків), *пентатонічні* – *pentatonic* (з 5 звуків) та інші гами. Подібним за значенням є термін *лад* (лат. *modus*, гр. *harmonia*, англ., фр. *mode*, іт. *modo*, нім. *Tongeschlecht*; слов'янське первинне значення – «злагода, лад, мир, порядок»). За словником, лад – впорядкована інтонаційна система зв'язків музичних звуків за висотою, їх закономірна послідовність, а також структура взаємних зв'язків ступенів звукоряду, яка забезпечує їх ефективне функціонування [54; 79].

В понятті *лад* закладені історичні та національні особливості розвитку музичного мистецтва, об'єктивні закономірності музичної акустики та сприймання музики. Хоча на перший погляд поняття лад подібне до визначення гами, лад має більш ширше значення, ніж гама. В англійській мові це термін *mode* від лат. *modus* – «міра, стандарт, спосіб, розмір, межа кількості, метод». Терміни *лад* – *mode* перекладаються способом еквіваленту. В українській мові *mode* ще може перекладатися прийомом конкретизації як *лади народної музики*. Розглянемо основні види ладів народної музики та способи перекладу: *ionian mode or natural major scale* – *іонійський лад (або натуральна мажорна гама)*, *lydian mode* – *лідійський лад*, *mixolydian mode* – *міксолідійський лад*, *aeolian mode or natural minor scale* – *еолійський лад (або натуральна мінорна гама)*, *dorian mode* – *дорійський лад*, *phrygian mode* – *фрігійський лад*, *locrian mode* – *локрійський лад*. Дані терміни перекладаються прийомом адаптивного транскодування. Лади народної музики виникли ще за часів Давньої Греції, а їх назви відображають географічні назви місцевостей їх походження [74, 79].

Усі гами та лади відрізняються за знаками альтерації. Термін *альтерація* походить від лат. *altero* – «змінювати». В англійській мові існує два терміни, які відповідають українському терміну «альтерація» – це *accidental* та *alteration*. Термін *alteration* – *альтерація* перекладається за допомогою адаптивного транскрибування, а термін *accidental* – *альтерація* перекладається словниковим еквівалентом. До знаків альтерації належать: *flat sign* *b* – *бемоль* (походить від фр. *bémol* (дослівно – *бе м'яке*)), *natural sign* *♮* – *бекар* (походить від фр. *bécarre* (дослівно – *бе квадратне*)) та *sharp sign* *#* – *дієз* (походить від гр. *diesis* – *нівтон*) [66, 54].

Розглянемо ще один термін: *clef* – *ключ*. Термін *clef* ввійшов у використання в англійській мові приблизно у 1500 році. Походить термін *clef* від лат. *clavis*, що значить «ключ». Двома найпоширенішими у застосуванні термінами, які позначають назву ключів є: *treble clef or G-clef* (назва пов'язана з використанням для запису високого регістру) – *скрипковий ключ або ключ «соль»* (така назва застосовується через те, що у ньому записують ноти для скрипки), *bass clef or F-clef* – *басовий ключ або «ключ фа»* (за написанням позначає ноту «фа»). Терміни, що позначають назви ключів у музичній нотації перекладаються еквівалентним способом [79, 54].

Такі терміни як *rest* – *пауза*, *tone (whole ton)* – *тон* (від гр. *tonos* – «наголос»), *semitone* – *нівтон*, *tonic* – *тоніка*, *tonality* – *тональність*, *tritone* – *тритон* перекладаються способом змішаного транскодування з елементами адаптації [75].

Більш складна ситуація з терміном *затакт*, тому що він має три відповідника в англійській мові. Ноту або послідовність нот, що написані перед першою тактовою рисою і не мають завершеного заданого ритму (тобто неповний такт) англійською називають *an upbeat figure, section or phrase* – *затактова фігура, частина або фраза*. Альтернативними назвами є терміни «*pickup*» та «*anacrusis*» (останній походить від гр. *ana* – «вгору до» та *krousis* – «удар, імпульс» через фр. *anacrouse*). Англійською *anákrōsis* дослівно

перекладається як «*pushing up*» (підштовхування). Термін *anacrusis* був запозичений зі сфери поезії. Тобто «затакт» може перекладатися як *upbeat figure, section or phrase, pickup* та *anacrusis*.

Способом транскрибування перекладаються такі терміни як , наприклад, *solfège* (також має назви: *solfeggio, sol-fa, solfa, solfeo*) – сольфеджіо, *rhythm* – ритм (гр. *rhitmos* – «розміреність»), *metre* (Ан. *meter*) – метр (від гр. *metron* – «міра, розмір»). Українські терміни «такт» та «темп» зберегли у своїй структурі згадку про походження: *bar* – такт (від лат. *tactus* – «дотик»), *beat* – темп (від лат. *tempus* – «час») [54].

У нотах ми зустрічаємо багато графічних символів, які теж є термінами. Розглянемо деякі приклади. Термін «ліга» (від лат. *ligo* – «зв'язувати») у музиці може означати знак у вигляді дуги, який позначає продовження звучання звуку, або вказує на зв'язане виконання групи звуків різної висоти. В українській мові наявний термін *ліга* для обох випадків, а в англійській мові функціонує два терміни *tie* – *ліга* (для продовження звучання одного звуку), *slur* – *ліга* (для зв'язаного виконання групи звуків).

Прийомом транслітерації перекладаються такі терміни (графічні символи): *fermata* (*pause*) – фермата, *volta* (*brackets*) – вольта (з деяким транскрибуванням), *tremolo* – тремоло (ім. *tremolo* – тремтячий), *coda* – кода (іт. *coda*, від лат. *cauda* – «хвіст»).

Переклад таких термінів як *time signatures* – розмір (тактовий), *triplet* – тріоль, *bar line* – тактова риска, *beam* – ребро (в'язка), *repeat signs* – реприза, *stave* – нотний стан (нотносець) здійснюється еквівалентним способом.

Музичну теоретичну лексику поповнюють назви мелодичних прикрас мелодії – мелізми (*melisma, ornaments*). До них відносять: *acciaccatura* (іт. *acciaccatura*, від дієслова *acciaccare* «розбивати») – короткий форшлаг (нім. *Vorschlag* – «переднаголос»), *appoggiatura* (іт. *appoggiatura*, від *appoggiare* – «нахилятися») – довгий форшлаг (аподжіатура), *mordent* (іт. *mordente* – «гострий, їдкий, кусючий») – мордент, *turn* – групето

(іт. *gruppetto* – «маленька група»), *trill* (від іт. *trillare* – «деренчати, дзеленчати») – *трель* (*тріль*), *arpeggio* (іт. *arpeggio*, від *arpeggiare* – «грати на арфі») – *арпеджіо* (*арпеджіо*). У даній групі представлений еквівалентний спосіб перекладу та транскрибування [54].

Отже, у ході аналізу музичної теоретичної літератури виявлено, що основним прийомом перекладу термінів даної галузі є транскодування. Також наявна незначна частка випадків використання прийомів перестановки та калькування для перекладу термінів. Прикладів використання описового перекладу для термінів музичної теоретичної літератури не виявлено.

2.3 Особливості перекладу термінів оперного музичного мистецтва

Для початку визначимо термін *опера* (англійською *opera*). Для цього ми звернемось до словника-довідника музичних термінів (за книгами Ю. Є. Юцевича), у якому зазначено, що опера (іт. *opera* – «твір, дія, праця») – це вид театрального мистецтва, музично-сценічний твір, заснований на синтезі музики, слова та дії. В опері сценічна дія органічно поєднується з вокальною (солісти, ансамблі, хор) та інструментальною (оркестр) музикою, досить часто з балетом і пантомімою, а також образотворчим мистецтвом: гримом, костюмами, декораціями, світловими ефектами, піротехнікою тощо. Опера виникла в Італії наприкінці XVI ст. як спроба групи вчених-гуманістів, літераторів і музикантів відродити давньогрецьку трагедію у вигляді *dramma per musica* (*драма для музики*), яка була реалізована в творчості К. Монтеверді («Орфей», «Аріадна» та ін.) на початку XVII століття. Сам термін *опера* є міжнародним та зазвичай транслітерується [54].

Можемо зробити висновок, що опера – це складний процес, який є прикладом взаємодії численних видів діяльності, але насамперед музики та співу.

Опера асоціюється передусім зі співом та театральною грою. На прикладі багатьох оперних співаків ми знаємо, що для такої роботи необхідно мати

талант. Але це лише половина успіху. Теоретичні знання та вміння застосовувати їх на практиці грають вирішальну роль. Звичайно, термінологія стоїть не на останньому місці у цій важкій справі. Кожному професійному вокалісту чи людині, яка грає на будь-якому інструменті необхідно знати термінологію виконавчого мистецтва та значення термінів.

Термінологію виконавчого мистецтва можна поділити на дві групи: словесні та графічні терміни. До словесних відносять темпові, експресивні, артикуляційні та динамічні терміни. До графічних належать символи, цифри, букви (скорочення термінів).

Терміни, які позначають темп, дають розуміння швидкості у якій необхідно грати той чи інший музичний твір. Темпові терміни бувають однослівними (*moderato – помірно*) та багатослівними (*allegretto moderato – помірно жваво*). У деяких випадках спостерігається логічна непослідовність: однакові суфікси мають різний відтінок значення, наприклад, *Larghetto – швидше, ніж Largo; Allegretto – повільніше, ніж Allegro*.

В українських словниках музичних термінів подаються назви темпів італійською мовою з поясненням значення українською мовою (у деяких словниках додається ще швидкість темпу за метрономом), наприклад: *Grave – суворо, дуже повільно – 40-48*. В англійських словниках схожа структура: *grave – very slow and solemn – 40 bpm or slower (a 1950 metronome suggests 44 bpm)* [65].

В українській мові можливе написання назв темпів кирилицею: *анданте, адажіо, алегро*, але зазвичай у нотах пишуть італійські назви темпів.

Образно-емоційні (експресивні) терміни виконавчого мистецтва бувають лише у словесній формі. Більшість термінів цієї групи є запозиченнями з італійської мови як в українській, так і в англійській мові. Тобто ці терміни однакові. Наведемо приклади: *grandemente – урочисто (велично), guerriero – войовничо, funesto – похмуро (скорботно)* та ін. Часто, окрім основного значення, образно-емоційні терміни мають конотацію, наприклад: *grandiose*

(англ. *grandly*) – *грандіозно* та конотація – *велично*, *grazioso* (англ. *gracefully*) – *граціозно* та конотація *вишукано*.

До артикуляційних термінів (англ. *articulation marks*) відносять такі терміни як *staccato* (іт. *staccato* – «уривчастий, відокремлений») – *стакато* (вказує на уривчастість звуку), *legato* (іт. *legato* – «зв'язано, злино») – *легато* (зв'язний перехід від однієї ноти до іншої), *spiccato* (або *staccatissimo*) (іт. *spiccato* – «відривати, відокремлювати») – *спікато* (вказує на рух, подібний до кидання для отримання кожного звуку окремо на струнних інструментах), *accent* (від лат. *accentus* – «наголос») – *акцент*, *tenuto* – *тенуто* (іт. «витримано»), *marcato* – *маркато* (іт. «підкреслюючи, виділяючи»). Додатковими артикуляційними термінами є: *glissando* (фр. *glissant* – «ковзаючи») – *глісандо* та *portamento* (іт. *portamento* – «перенесення») – *портаменто*. Ці два терміни позначають прийом ковзання (по клавішам, струнам; голосом), але *глісандо* означає швидке ковзання, а *портаменто* – повільне. Здебільшого терміни цієї групи перекладаються прийомом транслітерації.

Розглянемо динамічні (англ. *dynamic*) терміни. До них належать, наприклад: англ. *crescendo*, *decrescendo/diminuendo* – *крещє́ндо* (італ. *crescendo*) – поступове посилення звучання, *димінує́ндо* (італ. *diminuendo*), або *декрешє́ндо* (італ. *decrescendo*) – поступове ослаблення. У нотах вони позначаються скорочено як *cresc. i dim.* (або *decrec.*). Терміни *piano* – *піано* (*p*) – тихо, *forte* – *форте* (*f*) (іт. *forte* – голосно, гучно) можуть доповнюватись таким уточненням: *mezzo* – *меццо* («наполовину») – *mezzo piano* (*mp*) – *меццо-піано* (напівтихо), *mezzo forte* (*mf*) – *меццо-форте* (напівголосно). Також можемо зустріти такі терміни: *pianissimo* (*pp*) – *піанісимо* («дуже тихо»), *pianississimo* (*ppp*) – *піанісимо* («надзвичайно тихо»), *fortissimo* (*ff*) – *фортисимо* («дуже гучно»), *fortississimo* (*fff*) – *фортисимо* («надзвичайно гучно»), *sforzando* (*sfz*) – *сфорцандо* або *сфорцато* (від іт. *sforzare* – «напружувати сили») – несподівано різке динамічне акцентування [66].

Вагомим пластом лексики оперного мистецтва є терміни, які позначають співочі голоси. Основні чоловічі співочі голоси: *bass* – *бас*, *baritone* – *баритон*, *tenor* – *тенор*. Основні жіночі співочі голоси: *alto* – *альт* та *soprano* – *сопрано*. Існує і більш розширена класифікація співочих голосів, наприклад: *mezzo-soprano* – *меццо-сопрано* (іт. *mezzo* – «середній» та *сопрано*), *contralto* (іт. *contralto*) – *контральто* – найнижчий жіночий голос густого, соковитого тембру.

В оперному мистецтві вокалісти можуть виконувати сольні партії або формуватися у групи. Розглянемо приклади: *solo* – *соло* (іт. *solo*, від лат. *solus* – «один, єдиний»), *duet* – *дуєт* (нім. *Duett*, від лат. *duo* – «два»), *trio* – *терцет* (*трио*) (від лат. *tertus* – «третій»), *quartet* – *квартет* (від лат. *quartus* – «четвертий»), *quintet* – *квінтет* (від лат. *quintus* – «п'ятий»), *sextet* – *секстет* (від лат. *sextus* – «шостий»), *septet* – *септет* (від лат. *septem* – «сьомий»), *octet* – *октет* (від лат. *okto* – «вісім»), *nonet* – *нонет* (від лат. *nonus* – «дев'ятий»), *banda* – *банда* (іт. *banda* – «загін, група») – група інструменталістів, які виступають на сцені, а не у оркестровій ямі, наприклад, у військових сценах. Ще одним достатньо відомим поняттям в оперному мистецтві є термін *хор*. В англійській мові існує два терміни *choir* та *chorus*. Українською обидва терміни будуть перекладатися як *хор*. Та в англійській мові вони мають дещо різні значення. Так, *choir* означатиме групу співаків, а *chorus* – групу співаків з танцюристами. При перекладі переважають прийоми транслітерації та транскрибування [61; 70; 54].

Розглянемо більш детально термін *chorus*. Цікаво, що термін *chorus* ще може бути синонімом до терміна *refrain* («рефрен, приспів»). В українській мові також наявний термін *хорус* – транскрибування від англійського *chorus* – *хор*. Але до хору він ніякого відношення не має. За словником музичних термінів, хорус – це розділ імпровізаційно-строфічної форми джазової музики. Перекладач має бути уважним, зважати на контекст і не хтувати перевіркою значень термінів [61].

Вокалісти використовують різні техніки співу. Наприклад: *cantabile* (іт. *cantabile* – «наспівно») – *кантабіле* (техніка співу, яка характеризується легкістю і наспівністю); *full voice* – *повнозвучний голос* (настільки голосно, як людина може співати, не створюючи дисбалансу між потоком повітря і напругою голосових зв'язок; також мається на увазі тон, який має збалансовану якість резонансу); *Bel Canto* (іт. *bel canto* – «прекрасний спів») – *бельканто* (стиль співу, неперевершений зразок досконалої майстерності). Явище неправильного, шкідливого для зв'язок співу називається *forced* – *форсування звуку* (видобування звуку надмірною силою).

Звернемо увагу і на термін «*vocal*». Переклад здійснюється прийомом транслітерації: *vocal* – *вокал*. Наприкінці XIV століття даний термін був прикметником та мав значення «розмовний, усний» від фр. *vocal* (XIII ст.), від лат. *vocalis* – «звучний, дзвінкий, розмовний». Як іменник термін «*vocal*» походить від *vowel* («голосний»), від *vox* (*vocis*) – «голос». Як музичний термін вперше почав використовуватись у 1580 році [79].

Терміни, які стосуються будови голосового апарату, повинні бути відомими не лише оперним співакам, а й перекладачам, що працюють з текстами даної галузі. Розглянемо терміни, що позначають голосовий апарат і його складові, та проаналізуємо способи їх перекладу.

Голосовий апарат (*voice box*) складається з трьох компонентів: *органи дихання* – *respiratory organs* (*lungs* – *легені*, *bronchi* – *бронхи*, *chest* – *грудна клітка* з *chest muscles* – *дихальними м'язами* та *diaphragm* – *діафрагмою*, *trachea* – *трахея*); *органи артикуляції* – *organs of articulation* (*throat* – *горло*, *tongue* – *язик*, *mouth* – *рот*, *lips* – *губи*); *резонатори* – *resonators* (*nose and maxillary sinus* – *ніс та його порожнини* (*гайморова пазуха*), *mouth* – *рот*, *throat* – *горло*); додаткові резонатори: *chest* – *грудна клітка*, *frontal sinuses* – *кісткові порожнини обличчя*. Також можна зустріти такі терміни як *Adam's apple* – *кадик* (*Адамове яблуко*), *hard palate and soft palate* – *тверде та м'яке піднебіння*, *mouth cavity* – *порожнина рота*, *nasal passages* – *носовий прохід*.

Більшість термінів перекладається еквівалентним способом, прийом транскрибування представлений у меншій мірі [27, 99-104; 82].

До сфери співацької діяльності належить така спеціальна лексика: *tessitura* (іт. *tessitura* – «тканина») – *теситюра*, *vibrato* (іт. *vibrato* – «коливання») – *вібрато*, *overtone* (нім. *Obertone* – «високий тон») – *обертони*, *falseto* (іт. *falseto*, від *false* – «удаваний, несправжній, штучний») – *фальцет*, *stretto* (іт. *stretto* – «стислий») – *стрето* (прискорення темпу до стрімкого), *ritenuto* (іт. *ritenuto* – «затримуючи») – *рїтенуто*, *reverb* (від лат. *reverberare* – «відбивати») – *реверберація*, *refrain* (фр. *refren* – «приспів») – *рефрен*, *recitative* (від лат. *recitare* – «декламувати») – *речитатив*, *melisma* (від гр. *melos* – «пісня, мелодія») – *мелізми*, *lyrics* (лат. *lyricus*, гр. *lyrikos*) – *текст пісні*, *dissonance* (лат. *dissonans* – «різнозвучний, різноголосий») – *дисонанс* (звучання двох або кількох звуків, яке сприймається як незлагоджене), *consonance* (фр. *consonance* – «співзвуччя, злагодженість») – *консонанс* (благозвучне звучання), *counterpoint* (нім. *Kontrapunkt* від лат. *punctum contra punctum* – «крапка проти крапки») – *контрапункт* (те саме, що і поліфонія), *comprimario* (від лат. *com* – «з» та іт. *primario* – «головний») – *компримаріо*, *coloratura* (іт. *coloratura* – «прикраса») – *колоратура* (мелодичні прикраси у вокальній музиці); *attack* (іт. *attacca* – «наступай, нападай, зв'язуй») – *атака* (початок звуку). Наприклад, перекладемо речення: «*his attack on that high C was too harsh*» та «*her attack at the beginning of the song was very gentle*» – «його атака на цю високу С (до) була занадто жорсткою» та «її атака на початку пісні була дуже ніжною» [70]. Більшість термінів перекладається транскрибуванням з деякою адаптацією.

Досить цікавим для розгляду є термін *drone* – *бурдон*. Даний термін відомий в Англії ще з 1500 року, і спочатку він означав глибокий, безперервний гудок, гудіння. У наш час термін *drone* перекладається у деяких словниках як «органний пункт», але такий переклад не відповідає його визначенню. На перший погляд, ці два терміни схожі за визначенням. Розглянемо наступне

речення: *The student chorus, arranged in a circle around the periphery, sang a steady drone, getting louder and softer, cutting across the harmonies, creating strange new chords.* Постає питання перекладу терміна «*drone*». Щоб правильно виконати переклад цього речення, вважаємо за потрібне розглянути ці терміни глибше. Звернімося до словника-довідника музичних термінів (за книгами Ю. Є. Юцевича), де вказано, що органний пункт – це витриманий **басовий звук**, на фоні якого, часто без функціонального погодження з ним, відбувається вільний рух інших (верхніх) голосів і зміна акордів. Порівняймо з визначенням терміна *drone* – «гармонічний, монофонічний ефект або акомпанемент, де нота чи акорд постійно звучить у більшості, або в усьому фрагменті і може розміщуватись у **різних діапазонах** поліфонічної текстури: у найнижчій частині, у вищій частині, або в середині». Ще однією відмінністю є час звучання: *органний пункт* коротший за *drone*. У свою чергу, термін *бурдон* (фр. *bourdon*, італ. *bordone*, лат. *bordunus*, *burdo*) має таке визначення – «безперервний витриманий тон або музичний інтервал, на фоні якого розгортається мелодія». У Англії з другої половини XIII століття бурдоном називали нижній голос поліфонічних творів, а з XVII століття називають низький органний регістр. Бурдоном називається склад багатоголосся, який характеризується витриманим органним пунктом (це, як правило, бас), на тлі якого розгортається мелодійна лінія [69].

У ході аналізу виявлено, що органний пункт є як частиною бурдону, так і самостійним явищем у музиці. Доцільніше перекладати *органний пункт* як *pedal point*.

Повернімось до перекладу вищезгаданого речення. З урахуванням визначень та огляду історичних відомостей, вважаємо доречним перекласти речення таким чином: *The student chorus, arranged in a circle around the periphery, sang a steady drone, getting louder and softer, cutting across the harmonies, creating strange new chords.* – *Студентський хор, розташований по*

колу навколо периферії, співав рівномірний бурдон, який ставав все голосніше і м'якше, перетинаючи гармонії, створюючи дивні нові акорди [73].

Перекладачі, які працюють у галузі музичного мистецтва, мають знати терміни, які позначають музичні твори та їх частини. У своїй більшості ці терміни мають італійське чи латинське походження, етимологічне походження термінів з грецької або французької мов представлене у меншій мірі. Перекладаються ці терміни в основному прийомами транслітерації та транскрибування: *aria* (від іт. *aria* – повітря) – *арія* (твір для сольного виконання, зазвичай з музичним супроводом), *ballad* (від іт. *ballade* – «танцювати») – *балада* (музика у поєднанні з танцем на тему легенд), *cabaletta* (іт. *cabaletta*) – *кабалета* (невелика арія, героїчного характеру), *canon* (гр. *kanon* – «лінійка, правило, зразок») – *канон*, *cantata* (іт. *cantata*, від *cantare* – «співати») – *кантата* (музичний твір для співу з акомпанементом), *canzone* (іт. *canzone* – «пісня») – *канцона* (невелика лірична пісня в опері), *capriccio* (іт. *capriccio* – «примха, каприз») – *капрічо* (*капрічіо*), *cavatina* (іт. *cavatina*, від іт. *cavare* – «видобувати») – *каватина*, *chorale* (від лат. *cantus choralis* – «піснеспів») – *хорал*, *elegy* (від гр. *elegos* – «жалоба, журба») – *елегія*, *etude* (фр. *etude* – «вивчення») – *етюд* (вправа для розвитку виконавської техніки; високохудожня концертна п'єса), *exposition* (лат. *expositio* – «виклад») – *експозиція* (перший розділ сонатної форми), *finale* (іт. *finale* – «останній, кінцевий, остаточний») – *фінал* (заклучна сцена опери; остання частина циклічного музичного твору), *fugue* (від лат. *fuga* – «біг») – *фуга* (великий поліфонічний твір), *intermezzo* (іт. *intermezzo* – «перерва») – *інтермецо*, *madrigal* (іт. *madrigale* – дослівно «пісня материнською мовою») – *мадригал*, *minuet* (фр. *menuet*, від *menu* – «малий, дрібний») – *менуєт* (танець, третя частина сонатного циклу), *nocturne* (фр. *nocture* – «нічний») – *ноктюрн* (лірична, мелодична п'єса), *overture* (фр. *ouverture*, від лат. *apertura* – «відкриття, початок») – *увертюра* (музичний вступ до опери, балету, оперети), *scherzo* (іт. *scherzo* – «жарт») – *скерцо*, *serenade* (від фр. *sera* – «вечір») –

серенада, suite (фр. *suite* – «послідовність, ряд») – *сюїта, theme* (від гр. *thema* – «те, що є основою») – *тема* (основна думка твору).

Крім вокалістів в опері задіяні музиканти – *оркестр (orchestra)*. Термін *orchestra* з'явився приблизно у 1600 році. У ті роки він мав значення «область у старовинному театрі для хору» та походить з латинської *orchestra*, з грецької *orkhestra* – напівкруглий простір, де хор та танцюристи виконували номери. Термін складається з суфіксу *tra*, який позначає місце та дієслова *orkheisthai* – «танцювати» [79].

У Стародавньому Римі місця в театрі, що були відведені для сенаторів та інших високопосадовців, називали *orchestra*. У значенні «група музикантів, що виступають на концерті, опері і т. д.» даний термін був вперше записаний у 1720 році. Починаючи з 1768 року він використовується у значенні «частина театру перед сценою» [54].

Опера – багатогранний та складний процес, який включає безліч складових частин термінології. Проаналізуємо переклад «допоміжних» термінів оперного мистецтва.

Термін *libretto (лібрето)* в англійській мові з'явився у 1742. Він походить від італійського *libretto* – «книжечка», зменшене від *libro* – «книжка». Лібрето – це книжечка, в якій міститься короткий опис змісту опери, балету тощо, або міститься літературний текст опери, кантати, ораторії, оперети. Термін *librettist* («автор лібрето для театральних постанов») з'явився у 1849 році. Перекладається способом транскодування: *librettist* – *лібретист* [79].

Термін *act (акт)* у XIV ст. функціонував у сенсі «справу зроблено», походить від лат. *actus* – «дія; імпульс, запуск в рух; частина в п'єсі» і *actum* – «справу зроблено» (спочатку використовувався як юридичний термін). Обидва латинські терміни походять від дієслова *agere* – «приводити в рух, керувати, рухатися вперед», тобто мав значення «робити, виконувати». Як дієслово з широким діапазоном сенсу в латинській мові, воно має близько трьох значень – «дія на сцені» та «грати роль», а також «виступати у справі за законом». У

театральному значенні термін *акт* функціонував як «частина п'єси» (1510 рік). Даний термін перекладається транслітерацією: *act* – *акт*. Сьогодні він має значення закінченої частини сценічного твору, а також музики між частинами п'єси [79; 54].

Термін *антракт* походить від фр. *entre* – «між» та *acte* – «дія», і найчастіше має значення перерви між актами вистави або відділами концерту, рідше визначається як вступ до театральної вистави. Перекладається еквівалентним способом. У англійській мові це термін *intermission*, який походить від латинського *intermissionem* – «розрив, припинення, переривання». Зародився цей термін на початку XV століття та позначав факт припинення та тимчасову паузу. У сенсі «проміжок часу між подіями» термін *intermission* почали використовувати з 1560-х років; у музичному мистецтві, виставах (спочатку в п'єсах, пізніше у фільмах тощо) ввійшов у застосування з 1854 року. У США термін *intermission* використовується для позначення антракту у музичній або драматичній виставі, а у Великій Британії для цього існує термін *interval*. Тож маємо два відповідника для терміна *антракт* – *intermission* та *interval* [54; 79].

Термін *score* (*партитура*) у значенні «друкований музичний твір» вперше зафіксовано в 1701 р., за деякими відомостями, термін *score* походить від практики об'єднання споріднених нотних лінійок до десятків рядків. Український термін *партитура* походить від іт. *partitura* – «поділ, розподіл». Термін *партитура* означає систему роздільного запису на кількох нотоносцях, розташованих колонкою і поділених спільними тактовими рисками, всіх голосів багатоголосного твору для виконання ансамблем, оркестром або хором певного складу [79; 54].

Термін *baton* (*диригентська паличка*) ввійшов у використання в галузі музики у 1823 році з французької мови. Зазвичай він перекладається еквівалентним способом.

Над постановкою опери працює багато людей. Проаналізуємо назви їх професій: *conductor (maestro)* – диригент (від фр. *diriger*), *choreographer* – хореограф, *composer* – композитор (від лат. *compositor* – «укладач, автор»), *chorus master* – хормейстер (нім. *Chormeister* – «хоровий майстер»), *impresario* (іт. *impresario* – «справа») – *impresario* (приватний підприємець, який організовує виступи), *repetiteur* – педагог-репетитор (у опері), *costume designer* – костюмер, *lighting designer* – художник по світлу, *makeup designer* – гример. При перекладі застосовується прийом транскодування та еквівалентний спосіб перекладу [71; 54].

Цікавими для розгляду є такі терміни *encore* та *bravo*. *Encore*, тобто «на біс» – рідкісне явище в опері, так як це порушує хід опери. Якщо розділ надзвичайно добре сприймається аудиторією, вони можуть кричати «на біс» – це означає, що вони хочуть знову почути розділ. Термін *bravo (браво)* – форма оплесків, коли глядачі вигукують «браво» в кінці особливо приємного виконання. Існують деякі правила: *bravo* слід вигукувати для одного чоловіка, *brava* – для однієї жінки, і *bravi* – для групи виконавців. Дані терміни перекладаються еквівалентно та способом транслітерації [80].

Наостанок розглянемо види опери: *opera seria* – опера-серія (Італія), *Singspiel* – зігшпіль (Австрія, Німеччина), *ballad opera* – баладна опера (Англія), *opera bouffe* – опера-буффа (Італія), *opera comique* – опера-комік (Франція) тощо.

Проаналізувавши терміни оперного мистецтва, їх походження та особливості перекладу, можемо зробити висновок, що основними способами перекладу термінів даної галузі є транскодування та еквівалентний переклад.

2.4 Особливості перекладу термінів мистецтва балету

Музичне мистецтво століттями супроводжує людей. Людина знаходить у музичному мистецтві естетичну насолоду. Музика – вокальна та інструментальна, поєднання вокалу та інструментальної музики. У

театральному мистецтві також присутнє поєднання музики та танцю (хореографії, балету). Отже, музика і танець тісно пов'язані між собою. Перекладачу, який працює у галузі музичного мистецтва, необхідно мати уявлення про термінологію балету.

Як і в опері, в балеті існує хореографія, яке передбачає чіткі правила та рухи. В опері хореографія поєднується зі співом та акторською майстерністю – так розповідається історія. В балеті ж не вимовляється жодного слова, все розповідається рухами, пантомімою. На перший погляд ці різновиди мистецтва різні, але в опері також можуть бути присутні балетні танцювальні сцени. І звісно, елемент, що об'єднує ці два види мистецтва, – це музика, яка доповнює та оформлює і оперу, і балет.

Термін *ballet* (*балет*) у значенні театральної вистави, танцю у відповідних костюмах та пантоміми, які у сукупності розповідають якусь історію і розкривають характери героїв, їх почуття за допомогою жестів та рухів, з'явився приблизно у 1660-х роках та походить від фр. *Ballete*, італ. *Balletto* (похідне від *ballo* – *танець*), яке має корені у латинській мові (*ballare* – «танцювати») та у грецькій (*ballizein* – «танцювати, стрибати») [79].

Як і у випадку з оперою, саме Італія стала батьківщиною балету. Балет зародився в Італії ще наприкінці XIV – на початку XV століття. Першим балетним спектаклем, який поєднав слово, музику, пантоміму і танець, став спектакль «Цирцея» (або «Комедійний балет королеви»). Італійський балетмейстер Бальтазаріні ді Бельджойозо поставив балет «Цирцея» у 1581 році. У виставі тривалістю в п'ять з половиною годин переважали вокальні номери та діалоги. Для танцю відводилась лише чверть дії. Але для становлення балету як виду мистецтва це було переламною подією [41].

Можемо припустити, що для багатьох людей балет асоціюється з Францією. Французькі майстри танцю неабияк сприяли розвитку техніки танцю. Саме у Франції балет набув класичного вигляду. Через це маємо велику

кількість термінів, які мають французьке походження. Розглянемо основну балетну лексику від назв професій та рухів балерин до існуючих стилів балету.

Можна виділити три основні професії, які складають балет: вже звичні нам *composer* – композитор (від лат. *compositor* – «укладач, автор») та *librettist* – лібретист, і термін *ballet master/ballet mistress* (нім. *Balletmeister*) – балетмейстер (відповідальний за хореографію, автор та режисер), який зустрічається нам вперше [59].

У виконанні балету безпосередньо задіяні такі професії як *ballerina* – балерина та *ballerino* – танцівник. У англійській мові термін *ballerino* використовується для позначення чоловіків, що танцюють балет. В українській мові аналога такому терміну не існує, тому жінок називають *балеринами*, а чоловіків – *танцівниками*. Також професії балетного мистецтва представлені такими термінами, як *dancers* – танцівники, *corps de ballet* (фр., буквально «*body of the ballet/тіло в балеті*») – кордебалет (група другорядних танцівників у балеті), *conductor (maestro)* – диригент (від фр. *diriger*), *symphonic orchestra* – симфонічний оркестр [60].

Деякі балетні номери називаються термінами назв частин музичного твору та темповими термінами: *adagio* – адажіо (повільний, ліричний танець; танцювальний номер одного, частіше двох, або більше солістів; вправи біля станка чи посередині зали), *allegro* – алегро (швидкий, віртуозний танець; на заняттях заключна частина вправ посеред зали) та *variation* – варіація (сольний танець). Але, як ми бачимо, музичні терміни у балетному лексичному полі мають у деяких випадках інше значення. Також існують номери: *pas de deux* (фр.) – па-де-де (сольний танець двох виконавців) та *corps de ballet* (фр.) – кордебалет (масовий танець, в якому задіяна група другорядних танцівників) [41].

В основному, при перекладі термінів мистецтва балету використовується прийом транскрибування.

Наведемо приклади рухів у балеті: *in the air* (фр. *air, en l'*) – *ан лер* (рух в повітрі), *entrechat* (фр.) – *антраша* (вертикальний стрибок зі схрещенням ніг та зміною позиції), *balancé* (фр.) – *балансі* (рух, який нагадує похитування), *ballon* (фр. «для відскоку») – *балон* (стрибок зі збереженням позиції на землі), *battement tendu* (фр.) – *батман тендю* (викидання, витягування), *battement fondu* (фр.) – *батман фондю* (м'який, плавний, «танучий» рух), *jete* – *жете* (кидок ноги на місці або у стрибку), *fouette* (фр.) – *фуете* (швидкий, різкий поворот), *grand battement* (фр.) – *гранд батман* (викид ноги на найбільшу висоту), *demi-plie* (фр.) – *демі пліє* (невелике присідання) тощо [59; 56; 57].

Деякі терміни потрапили до англійської термінології балету через французьку з інших мов, наприклад: *glissade* – *глице* з фр. *glisser* – «ковзати» (XIII ст.), від давньонім. *glidan* – «плавний рух, ковзати»; *quadrille* – *кадриль* від іспанської *cuadrilla* – «група з чотирьох осіб» [41]. У цих випадках для перекладу термінів *glissade* та *quadrille* застосовується прийом транскрибування.

Деякі терміни перекладаються дослівно, при чому зберігається оригінальне написання термінів, наприклад: *grand battement jeté* – *великі кидкові рухи*, *rond de jambe et ronde de pied par terre* – *колообертальні рухи ногою по підлозі і в повітрі* тощо.

В англомовних словниках балетних термінів, як правило, подається термін французькою, оригінальною мовою, та описується значення: *Jeté entrelacé. Jeté entrelacé is a classical ballet term meaning “interlaced throw.” It describes a step where the dancer throws one leg in the air, jumps and brings the other leg up to meet the first leg, while switching their body position half way around, then landing in an arabesque – Jeté entrelacé. Jeté entrelacé (жете антре лясе) – це класичний балетний термін, що означає «переплетений кидок». Він описує крок, коли танцівниця кидає одну ногу в повітря, стрибає і піднімає другу ногу, щоб зустрітися з іншою ногою, змінюючи положення тіла на півдорозі, потім посадка в арабесці [59].*

Звернемо увагу на терміни, що позначають елементи костюму балерини: коли балерина виступає на сцені, вона зазвичай одягнена у *tutu* – балетну пачку; на репетиціях балерини одягають *leotard* – гімнастичний купальник; на ноги взувають спеціальне взуття – *ballet pointe shoe* – пуанти (від фр. *la pointe* – кінчик, наконечник). Переклад назв елементів костюму перекладається еквівалентно [64].

Розглянемо стилі балету: *classical ballet* – класичний балет, *romantic ballet* – романтичний балет, *neoclassical ballet* – неокласичний балет, *contemporary ballet* – сучасний балет. При перекладі стилів балету використовуємо прийом калькування.

Проаналізувавши термінологічну лексику балету, можемо зробити висновок, що основними способами перекладу термінів балетного мистецтва є транскрибування та калькування. Еквівалентний переклад застосовується в меншій мірі.

Висновки до 2 розділу

Переклад термінологічної лексики – складний та відповідальний процес. Існують різні прийоми перекладу термінології, а саме такі міжмовні трансформації як лексичні, лексико-семантичні та лексико-граматичні. У ході процесу перекладу перед фахівцем постає завдання вірного вибору того чи іншого прийому перекладу термінів для точної передачі значення певної терміноодиниці.

Основним прийомом, за допомогою якого здійснюється переклад термінів є транскодування, при цьому розрізняють принаймні чотири види транскодування: транслітерування; транскрибування; змішане транскодування; адаптивне транскодування.

При перекладі термінів перекладі також застосовують прийом опису значення, калькування, перестановки та конкретизації. Нерідко перекладачі вдаються на практиці до поєднання декількох перекладацьких прийомів. Так, транскрибування може використовуватися паралельно з описовим перекладом, а калькування може доповнюватися елементами транслітерації.

Терміни теоретичної музичної літератури становлять велику частку термінів музичної тематики взагалі. Звісно, для співаків та виконавців музики на інструментах термінологія спільна.

У ході аналізу музичної теоретичної літератури виявлено, що основним прийомом перекладу термінів даної галузі є транскодування. Також наявна незначна частка випадків використання прийомів перестановки та калькування для перекладу термінів.

Основними способами перекладу термінів оперного мистецтва є транскодування та еквівалентний переклад, а терміни балетного мистецтва зазвичай перекладаються із застосуванням транскрибування та калькування. Еквівалентний переклад застосовується в меншій мірі.

ВИСНОВКИ

До складу спеціальної лексики входить цілий ряд елементів, серед яких вчені виокремлюють наступні види спеціальних лексем: терміни, номени, терміноїди, передтерміни, квазітерміни, прототерміни, професіоналізми та професіональні жаргонізми. Основним елементом спеціальної лексики є термін.

У ході проведених досліджень, пошуку інформації та аналізу точки зору різних вчених, ми можемо стверджувати, що термін – це спеціальне слово або словосполучення, яке використовується у певній галузі людської діяльності. Лише ідеальний термін може відповідати всім критеріям (а саме: системність; наявність дефініції; точність; стислість; однозначність; незалежність від контексту; відсутність синонімів; відповідність правилам і нормам певної мови; експресивна нейтральність; милозвучність) пред'явлених вченими до визначення характеристик терміну.

За класифікацією, залежно від ступеня спеціалізації значення терміни переділяються на три групи: загальнонаукові, міжгалузеві та вузькоспеціальні.

Музичні терміни відносять до вузькоспеціалізованих термінів. Які, в свою чергу, поділяються за тематичною ознакою на групи термінів, що позначають:

1. музичні інструменти та їх складові частини;
2. співочі голоси та їх регістри;
3. музичні колективи і їх групи;
4. професії, спеціальності, амплуа;
5. дії, процеси праці;
6. жанри, види, галузі музики;
7. окремі музичні твори і їх частини;
8. музичні форми та їх елементи.

Терміни поділяються на родові і видові в залежності від обсягу поняття, укладеного в ньому.

Основними прийомами, якими користуються перекладачі для перекладу термінів є транскодування (поділяється на транслітерування, транскрибування, змішане транс кодування, адаптивне транс кодування), прийом опису значення, калькування, перестановки та конкретизації. Нерідко перекладачі вдаються на практиці до поєднання декількох перекладацьких прийомів. Так, транскрибування може використовуватися паралельно з описовим перекладом, а калькування може доповнюватися елементами транслітерації.

Першими у даній роботі розглядалась термінологія музичної теоретичної літератури. При цьому виявлено, що основним прийомом перекладу термінів даної галузі є транскодування. Також наявна незначна частка випадків використання прийомів перестановки та калькування для перекладу термінів.

Також було звернено увагу та проаналізовано терміни оперного мистецтва та встановлено, що основними способами перекладу термінів даної галузі є транскодування та еквівалентний переклад.

Була опрацьована основна термінологія балетного мистецтва. Проаналізувавши терміни балетного мистецтва ми дійшли висновку, що основними способами перекладу термінів балетного мистецтва є транскрибування та калькування. Еквівалентний переклад застосовується в меншій мірі.

При роботі з термінологією музичного мистецтва ми звертали увагу на походження термінів. Багато термінів як англомовні, так і українські є запозиченими зокрема з латинської, грецької французької, менше з німецької, англійської та польської мов. Інколи, терміни латинського чи італійського походження запозичувались через французьку та польську мови.

У більшості, терміни теоретичної музичної літератури та терміни оперного мистецтва запозичені з італійської або латинської мови, менший вплив грецької, німецької, французької та англійської мови.

Незважаючи на те, що батьківщиною балету є Італія, у термінології балетного мистецтва переважають терміни з французької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. / О. С. Ахманова – Рипол Классик, 2013. – 614 с.
2. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад / Л. П. Білозерська, Н. В. Возненко, С. В. Радецька – Вінниця, Нова Книга, 2010. – 232 с.
3. Булик-Верхола С. Зародження наукової музичної термінології української мови в XVI–XVIII ст. / С. Булик-Верхола // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Серія: Проблеми української термінології. – 2014. – № 791. – 184 с.
4. Булик-Верхола С. Лексико-семантична характеристика української музичної термінології (Серія «Проблеми української термінології».) / С. Булик-Верхола // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Серія: Проблеми української термінології. – 2010. – № 675. – 204 с.
5. Булик-Верхола С. Структурно-граматична характеристика музичних термінів української мови / С. Булик-Верхола // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» – Серія: Проблеми української термінології. – 2009. – № 648. – 152 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел] – Київ; Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.
7. Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин – М. 1980. – 342 с.
8. Головин Б. Н., Лингвистические основы учения о терминах. / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин– М.: Высшая школа, 1987. – 104 с.
9. Головин Б. Н. Термин и слово / Б. Н. Головин. – Горький: Изд-во Горьковского ун-та, 1982. – 132 с.
10. Гринев-Гриневиц С. В. Основы антропологической лингвистики (к лексическим основаниям эволюции мышления человека): Учеб. пособие. / С. В. Гринев-

Гриневиц, Э. А. Сорокина, Т. Г. Скопюк. – М.: Компания Спутник, 2005. – 114 с.

11. Гринев С. В. Введение в терминоведение. / С. В. Гринев. – М.: Москов. лицей, 1993. – 309 с.

12. Доза А. История французского языка. / А. Доза. – М., 1956. – 135 с.

13. Досяк І. М. Уроки музичного мистецтва: 4 клас: посібник для вчителя / І. М. Досяк. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2016. – 152 с.

14. Дробинина Д. П. К вопросу о происхождении современной музыкальной и театральной терминологии / Д. П. Дробинина // Ученые записки ЛГПИ им. Герцена, 1965. – 257 с.

15. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 218 с.

16. Квитко И. С. Термин в научном документе. / И. С. Квитко. – Львов: Вища школа, 1976. – 128 с.

17. Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З. И. Комарова. – Свердловск: изд. Уральск. гос. ун-та, 1991. – 150 с.

18. Короткий тлумачний словник української мови [за ред. Д. Гринчишина] – К., 1999 – 430 с.

19. Кубко В. П. Документальна лінгвістика. / В. П. Кубко. – Одеса: Наука і техніка, 2007. – 92 с.

20. Кузьмина Н. Б. О типологии понятия «термин» / Н. Б. Кузьмина // Актуальные проблемы лексикологии. – М, 1970.

21. Лейчик В. М. Номенклатура – промежуточное звено между терминами и именами собственными / В. М. Лейчик // Вопросы терминологии и лингвистической статистики. – Воронеж: изд. Воронеж. ун-та, 1974. – С. 13–24.

22. Лейчик В. М. Предмет, методы и структура терминоведения: автореф. дис. на соискание степ. докт. филол. наук / В. М. Лейчик. – М., 1989. – 46 с.

23. Лубенская С. И. Пути и источники формирования музыкальной терминологии в английском языке: автореф. дис. на соискание степ. канд. филолог. наук / С. И. Лубенская. – Ленинград, 1971.

24. Моисеев А. И. О языковой природе термина / А. И. Моисеев // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1970. – С. 127–137.

25. Назарова Ж. А. К истории музыкальной терминологии западноевропейского происхождения в русском языке (название музыкальных инструментов): автореф. дис. на соискание степ. канд. филолог. наук / А. Ж. Назарова. – М., 1973.

26. Реформатский А. А. Введение в языковедение, учебник для филол. фак. пед. институтов / А. А. Реформатский. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1967. – 542 с.

27. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. – М., 1956. – 260 с.

28. Стахевич О. Г. З історії вокально-виконавських стилів та вокальної педагогіки / О. Г. Стахевич. – Нова Книга, 2013. – 176 с.

29. Степанова О. Структурно-семантичний аналіз музичної термінології виконавського мистецтва / О. Степанова // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Серія: Філологічні науки. Мовознавство. – 2013. – № 1 (250). – 153 с.

30. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М., 1989 – 267 с.

31. Супрун-Яременко Н. О. Поліфонія: Посібник для студ. вищих навч. муз. Закладів / Н. О. Супрун-Яременко. – Нова Книга, 2014. – 512 с.

32. Ткаченко Н. Г. К истории музыкальной терминологии / Н. Г. Ткаченко // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / Ред. В.В. Красных, А.И. Изотов. – М.: «Филология», 1998. – Вып. 5. – 124 с.

33. Филиппова В. С. К терминологии музыкально-исполнительского и театрального искусства / В. С. Филиппова // Исследования по словообразованию и лексикологии древнерусского языка. – М., 1969.

34. Фурт Д. В. Способи перекладу термінів українською мовою з англійської / Д. В. Фурт // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного пед. університету: зб. наук. праць. – Вип. 17 / [редкол.: Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін.]. – Кривий Ріг: ФОП Маринченко С. В., 2018. – 284 с.

35. Хаютин А. Д. Термин, терминология, номенклатура: Учеб. пособие. / А. Д. Хаютин. – Самарканд: Самарканд. гос. ун-т им. А. Навои, 1972. – 129 с.

36. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения) / Ф. А. Циткина. – Львов: Вища школа, 1988. – 157 с.

37. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності: Підручник для ВНЗ / Л. М. Черноватий. – Нова Книга 2013. – 376 с.

38. Fabian H. The Music of Frank Bridge / H. Fabian – Boydell & Brewer, 2015. – 249 p.

39. Kathleen M. Bayless, Marjorie E. Ramsey Music, a way of life for the young child / Ramsey Marjorie E., Bayless Kathleen M. – 1978. – 206 p.

40. Walter Arthur Donnelly, the University of Michigan An Encyclopedic Survey / Donnelly Walter Arthur. – UM Libraris, 1951. – 1756 p.

41. Балет як вид мистецтва – Естетика у сучасному світі [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <http://estetica.etica.in.ua/balet-yak-vid-mistetstva/>.

42. Блюз – Вікіпедія [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BB%D1%8E%D0%B7>.

43. Ввідні септакорди – Аколада [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <http://www.akolada.org.ua/index.php?dep=&page=bibl/statti/vvidnyysept>.

44. Всє о балете – claasicballet [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <https://claasicballet.wordpress.com/%D1%81%D1%83%D0%BF%D0%B5%D1%80-%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%B0/>.

45. Гадулка – Вікіпедія [Електронний ресурс] / Режим доступу:
URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%B4%D1%83%D0%BB%D0%BA%D0%B0>.

46. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія – [Електронний ресурс] / Режим доступу:
URL: https://pidruchniki.com/1854051640661/dokumentoznavstvo/zagalnonaukova_mizhgaluzeva_vuzkospetsialna_terminologiya.

47. Інструментовка – Словник української мови. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс] / Режим доступу:
URL: <http://sum.in.ua/s/instrumentovka>.

48. Музичні терміни – Словопедія [Електронний ресурс] / Режим доступу:
URL: <http://slovopedia.org.ua/58/53392-0.html>.

49. Неологізми та способи їхнього перекладу – Студопедія [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: https://studopedia.su/5_1049_neologizmi-ta-sposobi-ihnogo-perekladu.html.

50. Опус – Викисловарь [Електронний ресурс] / Режим доступу:
URL: <https://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%BE%D0%BF%D1%83%D1%81>.

51. Органний пункт. – Vseslova [Електронний ресурс] / Режим доступу:
URL: http://vseslova.com.ua/word/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%82-75482u.

52. Панки – Вікіпедія [Електронний ресурс] / Режим доступу:
URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B8>.

53. Підголосок – Вікіпедія [Електронний ресурс] / Режим доступу:
URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%BA>.

54. Словник-довідник музичних термінів. За книгами Ю. Є. Юцкевича [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <http://term.in.ua/>.

55. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики) [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: http://vlp.com.ua/files/09_38.pdf.

56. Терминология – BALLET [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <https://ballet60.webnode.com.ua/products/a2-terminologiya/>.

57. Тлумачення термінів класичного балету – Askme.zone [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <http://askme.zone/t/tlumachennya-term-n-v-klasichnogo-baletu/7121>.

58. Тривалості (музика) – Вікіпедія [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_\(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0)).

59. Хто придумав назви семи нот і що вони означають у перекладі з латинської? – Ukr.Media [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <https://ukr.media/culture/359772/>.

60. Accord – Artopium [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <https://musicterms.artopium.com/a/accord.htm>.

61. American-English Musical Terminology – Studybass [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <https://www.studybass.com/using-the-site/american-english-music-terminology/>.

62. Ballet Terms Dictionary – balletHub [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <https://ballethub.com/ballet-terms-dictionary/>.

63. Ballet Terms Explained – Ballet Dictionary online – learntodance.com [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <http://www.learntodance.com/online-ballet-dance-lessons/>.

64. Choir vs. Chorus – grammarly blog [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <https://www.grammarly.com/blog/choir-chorus/>.

65. Chord – Vocabulary.com Dictionary [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <https://www.vocabulary.com/dictionary/chord>.

66. Common musical symbols and terms for playing the piano – Dummies [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://www.dummies.com/art-center/music/piano/common-musical-symbols-and-terms-for-playing-the-piano/>.

67. Comprimario – Merriam-Webster [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/comprimario>.

68. Dictionary – Lexico (Powered by Oxford) [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://www.lexico.com/en>.

69. Drone (music) – Wikipedia [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Drone_\(music\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Drone_(music)).

70. Glossary of Singing Terms – Successful Singing [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://www.successfulsinging.com/singing-guides/glossary-of-singing-terms/>.

71. Glossary of Terms – Notes National Opera Teacher and Educator Source [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://www.operaamerica.org/Applications/Notes/glossary.aspx>.

72. Inversion (music) – Wikipedia [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Inversion_\(music\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Inversion_(music)).

73. “Licht” Unleashes a Helicopter String Quartet – The New York Times [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://www.nytimes.com/2019/05/24/arts/music/stockhausen-aus-licht-amsterdam.html>.

74. List of musical scales and modes – Wikipedia [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_musical_scales_and_modes.

75. Musical Terms and Concepts – Potsdam State University of New York [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://www.potsdam.edu/academics/crane-school-music/departments-programs/music-theory-history-composition/musical-terms>.

76. MUSICAL WORD ORIGINS – Portable Press [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL:<https://www.portablepress.com/blog/2013/08/musical-word-origins/>.

77. Notenwert – Wikipedia [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Notenwert>.

78. Note value – Wikipedia [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Note_value](https://en.wikipedia.org/wiki>Note_value).

79. ONLINE ETYMOLOGY DICTIONARY [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://www.etymonline.com/>.

80. Opera Glossary [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://www.theopera101.com/operaabc/glossary/>.

81. Pitch – ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://www.britannica.com/art/pitch-music>.

82. Voice anatomy and physiology of voice production – The voice foundation [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://voicefoundation.org/health-science/voice-disorders/anatomy-physiology-of-voice-production/>.